

noter

nr. 210 | september 2016

tema: Kampen om Danmark
og Grønlands fælles fortid

dhta
historielærerforeningen

Anmeldelser 210

Klik på titlen for at komme direkte til anmeldelsen.

Finn Rasmussen Og Peter Tygesen: Afrika – fortid og fremtid. Forlaget Columbus 2016.

Morten Hillingsø Munk: Afrikas historie. Mødet mellem sorte og hvide. Systime 2016.

Johnny Thiedecke: Syrien. Pantheon 2016.

Helle Folkersen: Det britiske imperium – fra Englands ekspansion til Commonwealth. Systime 2015.

Kim Beck Danielsen et al: Fokus 1. Gyldendal 2016.

Birthe Hansen & Carsten Jensen: Terrorisme på tværs – civilsamfundets mørke side. Frydenlund 2016.

Jan Gralle & Vibe Skytte: 111 steder i København som du skal se. Frydenlund 2016.

Annett Klingner: 111 steder i Rom som du skal se. Frydenlund 2016.

John Sykes: 111 steder i London som du skal se. Frydenlund 2016.

Niels Henrik Arendt: Frihed, Martin Luther i kortform. Anis/Eksistensen 2015.

Christian Hjortkær: Hvorfor er vi så enestående? Om reformationen og individet. Eksistensen 2016.

Ditlev Tamm: Hvorfor er vi så glade for staten? Om reformationen og retten. Eksistensen 2015.

Robert Kolb, Irene Dingel & L'ubomír (red.): "The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology", Oxford 2016.

Kristoffer Jensen (red.): Brugsen – en anderledes forretning? 1866-2016. Dansk brugsbevægelse fra pastor Sonne til det moderne Coop. Udg. af Samvirke 2016.

Bo Fritzboeger: En lumpen stodder. Liv og landskab i 1700-tallets Midtjylland. Gads Forlag 2015.

Niels Bo Poulsen: Skæbnekamp. Den tysk-sovjetiske krig 1941-1945. Gyldendal.

Michael Dobbs: Sovjetunionens fald. Den kolde krigs slutspil. Informations Forlag.

Steen Ramsgaard: Krigen i Europas baggård. Historien om Jugoslaviens sammenbrud. Lindhardt & Ringhof 2016.

Eugene Rogan: Osmannerrigets fald. Første verdenskrig i Mellemøsten. Kristeligt Dagblads Forlag 2016.

Dorthe Chakravarty: Jo - Carlsbergfruen, der gik sine egne veje. Gyldendal 2016

Kristian Hvidt: Det moderne gennembrud set igennem Erik og Amalie Skram - Folkestyre, forsvar, litteratur og den nordiske debat om seksuallivet. Vandkunsten 2015.

Astrid Nonbo Andersen & Christian Olaf Christiansen (red.): Amerikanske tænkere. 14 intellektuelle der ændrede USA. Informations Forlag 2016

Poul Duedahl: Ondskabens øjne. En biografi om Jens Nielsen. Gad 2016.

Lisbeth Valgreen & Nuka Godtfredsen: "Oqaluttuao 3. Gaven". Nationalmuseet 2015.

Susanne Christiansen: Kajs Grønlandskrønike. Magt, håb og kampe på vejen mod det moderne Grønland.

Informations Forlag 2015.

Jacob Knage Rasmussen og Sarah Smed (Red.): Fattiggården. Forsorgsmuseet.

Erik Gøbel: Vestindisk-guineisk Kompagni 1671-1754. Syddansk Universitetsforlag 2015.

Bent Knie-Andersen: Sukker og guld. Nationalmuseet 2015.

Lisbeth M. Imer: "Danmarks runesten. En fortælling". Gyldendal / Nationalmuseet 2016.

Rasmus Willig: "Afvæbnet kritik. Om flexismens små doser af arsenik". Hans Reitzels Forlag 2016.

Rasmus Tantholdt: Verden er stadig ny. Gyldendal 2015.

Winston Spencer: Churchill. Mine unge år. Lindhardt og Ringhof 2016.

Boris Johnson: Churchill faktoren. Lindhardt og Ringhof 2015.

Astrid Lindgren: Krigsdagbøger 1939-1945. Gyldendal 2016.

Diverse forfattere: Min barndom i 40'erne. Lindhardt og Ringhof 2014.

Margrethe Auken et al.: Min barndom i 50'erne. Lindhardt og Ringhof 2015.

Claes Johansen: Krigens konsekvenser. Anden Verdenskrig i dansk og finsk historiekultur. Turbine 2016.

Helge Kragh og Kristian Hvidtfelt Nielsen (Red.): 50 opfindelser. Højdepunkter i teknologien. Aarhus Universitetsforlag.

Vincent F. Hendricks: "Spræng boblen. Sådan bevarer du fornuften i en ufornuftig verden". Gyldendal 2016

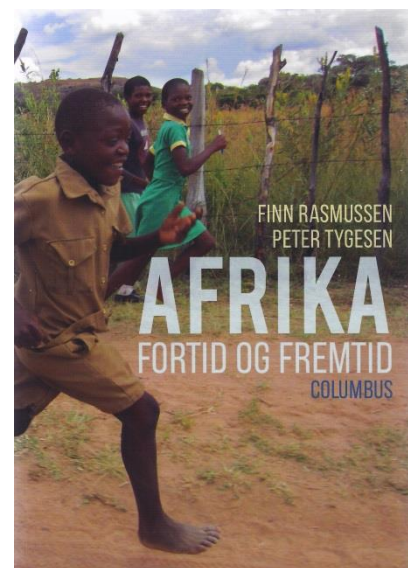
Hrefna Róbertsdóttir & Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir: "Den islandske landkommission 1770—1771. I – Breve fra almuen". Islands nationalarkiv, Rigsarkivet og Islands historiske forening: Reykjavík (2016)

Afrika

FINN RASMUSSEN OG PETER TYGESEN: "*Afrika – Fortid og Fremtid*". Columbus 2016. 216 sider, 143 kr.

Når en historielærer bliver præsenteret for en bog fra forlaget Columbus, er det ofte en samfundsfaglærer, der er den glade budbringer. Historielærerens svar på henvendelsen er ofte, at bogen godt nok kan erhverves til en god pris, men at den måske også er lige lovligt samfundsfaglig i sit sigte til historieundervisningen. Denne opfattelse skal vi historielærere tage op til genovervejelse med denne nye bog om Afrika, som er et meget vellykket bud på en samlet "Afrikahistorie" til undervisningsbrug i gymnasiet.

Det er stadig tydeligt, at der er et vist samfundsfagligt præg i brugen af modeller, figurer m.m. særligt mod bogens afsluttende kapitler, men de tager aldrig over i en sådan grad, at bogen ikke vil være relevant i historieundervisningen. Dog skal det nævnes, at det fra historielærers synsvinkel er en meget væsentlig anke, at der ikke følger kildetekster med til bogen. Kilder om afrikanske forhold på dansk er ikke lette at opdrive, så det

havde bestemt været en stor fordel, hvis dette aspekt havde været tænkt med i konceptet. Bogen suppleres af en hjemmeside, der dog ikke råder bod på denne mangel, om end der er links, arbejdsspørgsmål og meget andet af relevant for arbejdet med bogen. Det er dog vigtigt at notere sig, at hjemmesiden i skrivende stund ikke virker helt færdigarbejdet, så måske er der planer fra forfatterens side om at supplere hjemmesiden med flere historiske kildetekster på sigt? Forslaget er i hvert fald hermed givet videre.

Bogen er kronologisk opbygget og dækker over 18 kapitler Afrikas historie fra fortid til nutid. De sidste fire kapitler bryder imidlertid med det strengt kronologiske og kigger henholdsvis på a) kontinentets store overordnede udfordringer, b) krige, c) udviklingsbistanden og d) forestillinger og stereotyper om kontinentet. Disse sidste kapitler er yderst relevante og giver masser af ammunition til gode diskussioner i forbindelse med klassearbejdet. Det er også tydeligt, at forfatterne inden for flere af disse områder har en personlig viden at trække på. Dette gælder ikke mindst i forbindelse med kapitlet om udviklingsbistand, som i den grad også trækker tråde hjem til en dansk indenrigspolitisk diskussion.

Det er en stor opgave at beskrive et helt kontinents historie på så få sider, men det lykkes forfatterne hele vejen igennem at lægge en specifik afrikansk synsvinkel på begivenhederne, som gør bogen meget interessant og relevant. Det er med andre ord ikke en bog om Afrika set med europæiske briller, den er meget mere end det! I denne henseende var mange pointer nye for mig ikke mindst bogens gennemgang af Afrikas tidlige historie. Tesen om Afrika som et særlig gammelt, slidt urkontinent, og derfor specielt vanskeligt at bebo for mennesker, som præsenteres først i bogen, virker imidlertid ikke så overbevisende. Afrika har mig bekendt et storslået dyreliv – inklusiv store primater – derfor giver det for mig ikke så meget mening at netop dén primat, som vi kalder mennesket ikke skulle kunne trives godt netop der. Det vidner om en meget gammeldags bibelsk tilgang til mennesket som noget ophøjet eller særligt i dyreverdenen.

Den måske mindst relevante del af bogen er midterdelen om slavehandel og imperialismen, da vi i store træk kender historien fra andre værker. Forfatterne skal dog stadig i denne forbindelse roses for at bibeholde en tydelig afrikansk vinkel på disse begivenheder, som faktisk bibringer nye sider af disse historiske perioder. HBO har netop relanceret storværket **Rødder** om hovedpersonen Kunta Kinte og hans "rødder" i Afrika (og brutale oplevelser som slave i Amerika). Særligt første del, som fortrinsvist foregår i Afrika, vil på glimrende og relevant vis supplere denne bogs kapitler i et undervisningsforløb om europæernes indflydelse på det afrikanske kontinent – og det vil fange eleverne!

Overordnet set må jeg derfor konkludere, at denne fyldige og vellykkede bog om Afrika bør skrives ind på mange historielæreres undervisningsbeskrivelser de kommende år – også gerne i tværfaglige samarbejder med fx dansk (Ejersbo, Blixen), religion (kristendom/islam), naturgeografi (minedrift og landbrug), engelsk (postkolonialisme) og samfundsfag (international økonomi, udviklingsbistand, flygtninge, styreformere m.m.).

Og til kun små 150 kr. pr. bog er det nærmest bare med at komme i gang – hvis man da selv er i stand til at finde de nødvendige originalkilder om Afrikas historie, som bogen mangler!

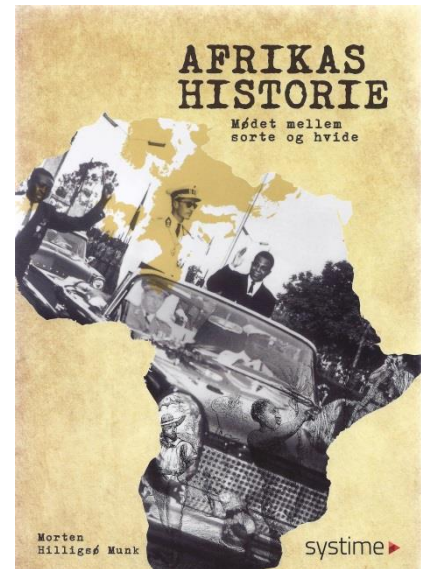
Anders Bærholm Frikke

Afrikas historie – til vurdering og diskussion

MORTEN HILLINGSØ MUNK: *"Afrikas historie – Mødet mellem sorte og hvide"*. Systime 2016. 181 sider, 295 kr. (95 kr. som ibog)

Afrikas historie fylder ikke meget i den danske historiebevidsthed, og for ni år siden udkom den nyeste undervisningsbog om emnet. Det er derfor fint, at Morten Hillingsø Munk fra Skanderborg Gymnasium har kastet sig over denne opgave. Og det lykkes for ham at give et godt bud på, hvordan man på forholdsvis få sider kan give en undervisningsrelevant indføring i dette kæmpe emne. Det betyder, at man må vælge ud og vælge fra.

Enkelte lande som Sydafrika, Ghana, Congo og Kenya er blevet udvalgt, mens mange andre geografiske områder og lande stort set ikke nævnes. Det gælder fx. Afrika nord for Sahara og det franske koloniimperium.

Forfatteren har i mange sammenhænge inddraget et dansk perspektiv. Det er i de fleste tilfælde en god og relevant løsning, men måske bliver det lidt for meget, når Karen Blixen kommer til at spille en hovedrolle i beretningen om den lange kolonitid på hele det afrikanske kontinent.

Bogen består af otte kapitler i kronologisk rækkefølge og et kort afsluttende kapitel om historisk metode, som mest er en elev-vejledning i udarbejdelse af opgaver og behandling af problemstillinger.

I afslutningen af hvert kapitel er der et par opgaver samt seks 'vurderende problemstillinger'. På den ene side er det velkomment, at forfatteren lægger op til, at historie skal inspirere til diskussion og fordybelse, men på den anden side er der især i afdelingen for 'vurderende problemstillinger' en række spørgsmål, som få elever vil være i stand til at give meningsfulde svar på. Fx "Sammenlign den afrikanske kolonisering med andre former for kolonisering, som europæerne har foretaget gennem historien" (s.100) eller "Nytter udviklingsbistanden, og hvad er det rette niveau for dansk bistand?" (s. 160).

Afrikas historie før den hvide mand ankomst behandles i det første kapitel "Guldlandet" med fokus på Ghana. Det er spændende og godt skrevet. Her er der ligesom i de følgende kapitler nogle få velvalgte kilder, som giver gode muligheder for analyse og diskussion.

Næste kapitel beretter om den danske slavehandel med gode danske kilder. Blandt kilderne er uddrag fra Wulff Joseph Wulffs breve. (Det var ham, som var hovedperson i den absolut ikke vellykkede film *Guldkysten* fra 2015).

Tredje kapitel omhandler den europæiske imperialisme og kolonialisme i Afrika med Berlin-konferencen (og Karen Blixen). Mens der gøres meget ud af de forskellige motiver og årsager bag imperialismen, får man her mindre at vide om, hvordan den faktiske imperialisme udfoldede sig.

Rædselshistorien om Congo beskrives godt i fjerde kapitel, og der er rystende kilder og billeder, som jeg ikke har set før, og som er velegnede til at illustrere udviklingen. Her og flere andre steder henviser

forfatteren til videoklip, hvor jeg med stort udbytte har brugt Peter Tygesens fine dokumentarprogrammer om de danske søfolks og officerers deltagelse i Kong Leopolds erobring og udnyttelse af Congo.

Afkoloniseringen har sit kapitel med fokus på nogle få af de nævnte lande. Sydafrikas meget sene 'afkolonisering' får sit eget kapitel, og her vælger forfatteren at centrere fremstillingen omkring Nelson Mandela. Det er på den ene side godt, for denne identifikation gør stoffet lettere at kapere for eleverne. På den anden side ærgrer det mig, for så bliver historien lidt for endimensionel. Hvor er frontlinjestaterne, det internationale pres (selv om vores egen Erhard Jacobsen var imod!), de hvide modstandere, Steve Biko og ikke mindst oprørerne på skoler og i de mange townships? Hertil kommer, at selv om de sorte fik stemmeretten, så var prisen, at de hvide fortsat sidder på hele den økonomiske magt i Sydafrika. Den side af historien mangler.

De to sidste kapitler omhandler tiden efter afkoloniseringen. Det bliver kort beskrevet, hvorledes udviklingen har været præget af massive økonomiske og politiske problemer – indtil nu. Den samfunds-faglige side af faget kommer tydeligt frem her, hvor der fokuseres på teorier, synsvinkler og modeller. Særligt spørgsmålet om årsagerne til denne udvikling: I hvilken udstrækning er 'de hvide' ansvarlige – og hvilket ansvar påhviler afrikanerne for denne udvikling?

Det danske perspektiv bliver med fordel inddraget i det sidste kapitel, hvor den store danske bistand til Afrika bliver belyst både i fremstillingen og kilderne.

Alt i alt har Morten Hillingsø Munk skrevet en god historiebog i et godt sprog. Enkelte valg kan man være uenig i, men elever (og lærere) får et godt grundlag for at forholde sig til et stort kontinents lange og spændende historie.

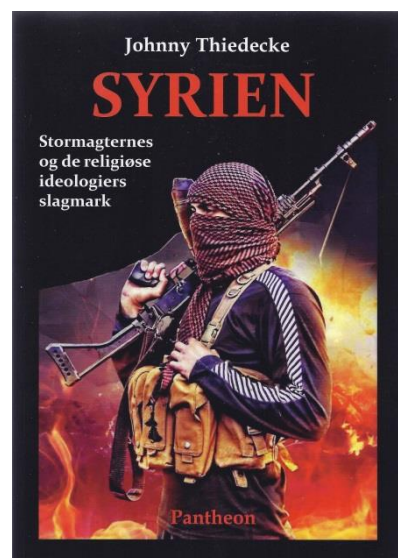
Ulrik Grubb

Syriens nedsmeltning

JOHNNY THIEDECKE: "*Syrien. Stormagternes og de religiøse ideologiers slagmark*". Pantheon 2016, 213 sider, 230 kr.

Denne hyperaktuelle bog om Syriens historie helt tilbage fra oldtiden og frem til forfatterens deadline 2. april 2016 indgyder i første omgang respekt og beundring fra denne anmelders side. Det er et vovestykke at begive sig ud i en præsentation af områdets komplicerede historie med et virvar af aktører og interesser og tilmed lægge hovedvægten i fremstillingen på den rædselsvækkende og endnu uafsluttede borgerkrig i landet. Forfatteren har ikke fået en konklusion eller en rød tråd serveret af historiens gang, men har måttet lægge dette åbent og uafsluttet frem – det er prisværdigt og det er flot gjort.

Bogen retter sig ifølge forfatterens forord både imod 'det almene publikum' og til ungdoms- og voksenuddannelserne, og det har været en ambition at skabe det overblik og den indsigt som medierne aldrig kan give når begivenhederne raser. Denne vifte af sigtepunkter fra forfatterens side er formentlig årsagen til, at jeg som historie- og

samfundsfaglærer i stx/hf (og derfor repræsentant for alle nævnte målgrupper) både er begejstret og kritisk overfor bogen.

Bogen indledes med et ca. 50 siders langt fremstillingsafsnit. De første 30 sider leder os fra Kain og Abel gennem Osmannertiden, videre til landets uafhængighed i 1945 og frem til Assad-familiens erobring af magten i 1960'erne. Den øvrige del af fremstillingen er viet til Bashar Al-Assads regime fra år 2000, borgerkrigen og fremvæksten af Islamisk Stat. Undervejs præsenteres de forskellige aktører herunder de religiøse og politiske grupperinger i omfangsrige tekstbokse. Fotos og andre illustrationer indgår i fremstillingen – flere med forstemmende billedtekster, der fortæller hvordan de moskeer, borge og andre kulturskatte vi ser på billederne nu er helt eller delvist ødelagt af Islamisk Stat eller bare af krigens gang. Fremstillingen inddrager såvel storpolitiske magtkampe som regionale spændinger og konflikter herunder religiøse, sociale og kulturelle modsætninger og brydninger. På den måde indfanges derfor også dele af Mellemøstens mere generelle historie, der netop overskrider de landegrænser, som de gamle europæiske stormagter fastlagde i det 20. århundrede.

Resten af bogen er kilder – hele 60 tekster der kan bruges til at belyse begivenhederne fra omkring 1. Verdenskrig frem til håndteringen af de flygtningestrømme som bl.a. borgerkrigen har udløst. Hovedvægten er lagt på tiden under Bashar al-Assad og der er ofret mange tekster på Islamisk Stat om end andre grupperinger og stormagterne også belyses. Det er en rigdom af kilder – samtidshistoriske perler – mange af dem oversat til dansk for første gang - der giver stemme til mange forskellige aktører og giver indsigt i deres selvopfattelse, deres interesser og deres og syn på verden. Kilderne er primært til historie- og religionsfaget, men samfundsfag kan også få glæde af en række af teksterne. Den rige bibliografi og det gode stikordsregister er også guld værd.

For den interesserede læser/ lærer er bogen således en spændende, rig, indsigtsgivende, nuanceret og inspirerende oplevelse, der kan give blod på tanden ift. undervisningstemaer i de(t) kommende skoleår. Men det er også en krævende bog. Hvis ikke jeg selv allerede havde en del kendskab til Mellemøstens historie og politik, ville det have været vanskeligt at bevare overblikket - man skal virkelig holde tungen lige i munden. Selv for den interesserede elev/kursist på ungdomsuddannelserne vil bogen derfor efter min vurdering være for kompleks at anvende i direkte undervisningssammenhæng.

Set i dette perspektiv, vil jeg derfor for første indvende, at det meget lange historiske tidsspænd helt tilbage til antikken er unødvendigt, hvis det primære formål er at forstå Syrien/ Mellemøsten i dag. Forfatterens forkærlighed for netop den ældre del af historien skinner her igennem (og spændende er det), men en skarpere redaktør ville nok have afgrænset dette med henvisning til bogens primære problemstilling. For det andet er sproget – formentlig delvis som konsekvens af bestræbelsen på at skrive kort – ganske begrebsmættet, komplekst og komprimeret. Der er referencer til begivenheder, politiske systemer, ideologier, samfundsinstitutioner, religiøse retninger og meget andet, som mange elever/kursister ikke uden videre kender til, eller kan regne ud hvad er. Selvom der er tale om et fagligt præcist sprog, vil fremstillingsafsnittene i sig selv udgøre en udfordring for mange. Endelig, for det tredje, tror jeg det i forhold til en så kompleks problemstilling, er nødvendigt med et mere overskueligt layout, f.eks. flere mindre tekstbokse, didaktiske indledninger og afrundinger på flere men kortere afsnit, samt en langt højere frekvens af ordforklaringer/ 'glosering' undervejs. Mere overskuelige landkort med danske tekster ville også bidrage til overskueligheden. Dette kræver formentlig større økonomiske ressourcer en det lille forlag

Pantheon råder over, men jeg nævner det alligevel, da jeg opfatter layout osv. som en vigtig del af den didaktiske formidling og ikke som pynteglasur. Det er vigtigt for bearbejdningen af indholdet.

Bogen er sin vægt værd i guld for den lærer, der skal sætte sig ind i den komplekse baggrund for tragedien i Syrien og kilderne er fremragende. For SRP- og SSO-skrivende elever/ kursister og deres vejledere vil bogen være en gave. Men som egentlig grundbog til et forløb i den daglige undervisning er den mindre egnet – her må læreren på didaktisk arbejde – og det gør vi så, for mere relevante og aktuelle historiske problemstillinger finder vi næppe i disse tider.

Karen Steller Bjerregaard

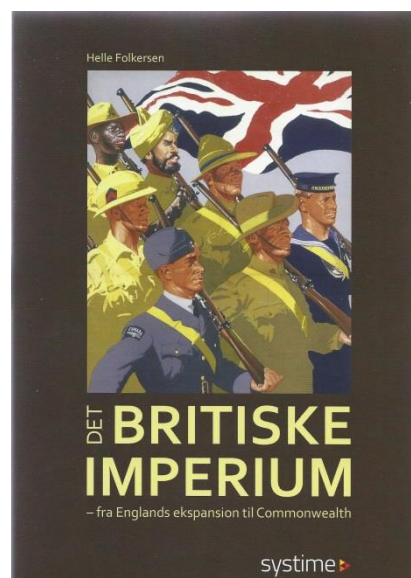
Rule, Britannia!

HELLE FOLKERSEN: *”Det Britiske Imperium – fra Englands ekspansion til Commonwealth”*. Systime 2015. 158 sider, illustreret. 168 kr. ex. moms. Også som ibog, licenspriser fra 15 kr. ex. moms.

’Brexit’ har sat fokus på det moderne Storbritannien. Det vil sikkert afspejle sig i mange nutidsorienterede historieforløb i det nye skoleår. Her kan Helle Folkersens *Det Britiske Imperium* yde en solid håndsrækning. Med grundige introduktioner og et udvalg af centrale kilder vil bogen åbne for en solid indsigt i de historiske forudsætninger for de brydninger og det opbrud, der også i de kommende år vil præge UK.

Bogens overordnede sigte er at klarlægge, hvordan Storbritanniens interne historie er tæt knyttet til imperieudviklingen. Briterne erobrede en pæn del af verden, men deres eget samfund blev i høj grad påvirket af denne 400 år lange proces. *Helle Folkersen* har foretaget det kloge valg at tage udgangspunkt i samlingen af de britiske øer til ’Great Britain’. Derved bliver selve unionsdannelsen en grundlæggende del af det omfattende imperiebyggeri, der kom til at omfatte en fjerdedel af jordkloden. Det bidrager også til en forståelse af sammenhængen mellem afviklingen af imperiet og de opløsningstendenser, der har præget unionen gennem de seneste årtier. Allerede i 1600-tallet blev kolonierhvervelserne og tilhørende handelsrelationer en dynamisk motor for den indre samfundsudvikling på de britiske øer.

I forbindelse med fremstillingen af 1700-tallets imperiebyggeri – ’Det første britiske imperium’ – er der sat fokus på det første store oprør mod briterne, amerikanernes uafhængighedskrig. Perioden fra Napoleonskrigenes afslutning frem til 1870 behandles under den noget forvirrende overskrift ’På vej mod imperiet’. Imperiet havde jo været under opbygning i et par århundreder. Her bliver en ret omfattende gennemgang af den industrielle revolution en nøgle til at forstå den fortsatte udvikling af imperiet. Af afgørende betydning bliver også den statslige overtagelse af styret i Indien. Imperialismens ’Storhedstid’ fra 1870-1914 opfattes ikke som et egentligt nybrud, men er præget af en intensivering af den imperiale

retorik og en stærk ideologisering. Imperiet skal legitimeres overfor befolkningen og – ikke mindst – de konkurrerende stormagter.

De såkaldte 'bosættelseskolonier' har fået deres eget kapitel. Hermed bliver det muligt at sætte perspektiv på den omfattende udvandring fra moderlandet, på flere måder styrket af den Malthus-inspirerede frygt for overbefolkning i moderlandet. Det giver afsæt for en forståelse af det Commonwealth-princip, der senere bliver en afgørende nøgle til den særlige britiske model for imperieafvikling. Bosættelseskolonierne spiller – sammen med Indien – også en afgørende rolle for den britiske strategi under de to verdenskrige. Det er tankevækkende, at imperiet faktisk når sit maksimum i mellemkrigstiden. Den hurtige afkolonisering efter 1945 får den afgørende betydning for det britiske samfund, at vandringeren nu går den modsatte vej. Imperiet flytter til de britiske øer, og resultatet bliver et multietnisk samfund, der må prøve at etablere en ny sammenhængskraft. Bogens afsluttende kapitel afsøger de etniske og sociale modsætninger i det moderne Great Britain – kombineret med unionens krise.

Helle Folkersens *Det Britiske Imperium* er ikke en af de kildesamlinger, eleverne uden videre vrøvl kan gå om bord i. Det ligger i selve emnet, at en pæn del af de sidste 400 års verdenshistorie er involveret. Så der bliver brug for en aktiv lærerindsats, når de indledende afsnits ret kompakte, men også meget kvalificerede fremstilling skal indgå i en læreproces. Til de enkelte kapitler er der knyttet et udvalg af kilder. Her er der satset på ret få kilder – 28 i alt – der til gengæld udfolder sig i fyldige uddrag, og hver for sig repræsenterer en central problemstilling. Eleverne får derved mulighed for at arbejde metodisk og selvstændigt med kilderne. Bogen er velillustreret, men kort er der ikke mange af. Det er en alvorlig mangel i en bog, der suser verden rundt i adskillige århundreder. Det er også ærgerligt, at den vidende forfatter ikke har tilføjet en liste over relevant supplerende litteratur – til gavn for kommende opgaveskrivere.

Det Britiske Imperium er en kildesamling, der stiller krav til sine brugere. Netop derfor kan den anbefales! Den vil fungere fortræffeligt i et samarbejde mellem historie og engelsk. Den kan forsyne eleverne med dét historiske blik på den forvirrende nutid, som dagens mediebillede ikke kan tegne.

Knud Holch Andersen

Terrorisme

BIRTHE HANSEN OG CARSTEN JENSEN: "*Terrorisme på tværs – civilsamfundets mørke side*". Frydenlund 2016. 120 sider, 150 kr.

Terrorisme er jo desværre stadig et hyper aktuelt fænomen, der er i stadig udvikling.

Derfor udgiver Frydenlund nu en 3. udgave af deres sællert 'Terrorisme på tværs'. Bogen er blevet revideret, så den nu også omfatter udviklingen siden 2006, herunder Muhammedkrisen, soloterrorisme og Islamisk stat. Bogen er skrevet til historieundervisningen i stx, hf og hhx, men da den er skrevet af to forskere fra statskundskab på Københavns Universitet, har den et politologisk perspektiv på fænomenet terrorisme. Bogen er ikke opbygget kronologisk, men har i stedet en mere tematisk opbygning, hvilket eksempelvis ses i, at bogen har selvstændige kapitler om hhv.

anarkistisk terrorisme, statssponsoreret terrorisme, fundamentalistisk terrorisme og nationalistisk terrorisme. Kapitlerne går på tværs af tid og rum og kommer derved vidt omkring bl.a. Gavrilo Princip, Hamas, PLO, IRA, ETA, Al-Qaeda og Islamisk Stat. Herudover fokuserer bogens kapitler på krigen mod terror, forklaringer på terrorisme, verdensordenens indflydelse på terrorisme, mediernes rolle og anti-terrorpolitik.

At få afgrænset fænomenet terrorisme, f.eks. i forhold til frihedskamp, er jo en svær sag. Derfor har bogen et fint kapitel om hvordan terrorisme defineres i forhold til bl.a. sabotage, folkemord og borgerkrig. Kapitlet lægger op til nogle gode diskussioner i klassen, da definitionen aldrig kan være helt værdineutral. Bogens tematiske struktur har både sine styrker og svagheder. Den gør, at man kan lave interessante sammenligninger og diskussioner af flere forskellige former for terrorisme, og at man kan få dækket meget kerne stof ved at arbejde med terrorisme i flere forskellige historiske perioder. Men bogens struktur og relativt begrænsede sidetal kan også gøre, at den kan føles for springende uden at komme rigtig i dybden med de historiske perioder, strukturer og aktører, der er vigtige for at forstå den terrorisme, som bogen fokuserer på.

Når man sammenligner bogens layout med det, der ses fra mange andre forlag, er den noget kedelig og gammeldags at se på. Den gennemgående farve er en kedelig brun, kvaliteten af billederne er ikke særlig god – især kvaliteten af printet af de mange sort/hvide fotografier er dårlig og grynet. Der er eksempelvis et luftfoto af Masada-bjerget på s. 29, hvor man næsten ikke kan se, hvad det forestiller. Herudover er der flere steder, hvor det kunne have været illustrativt med nogle grafiske fremstillinger af de udviklinger, som kapitlerne handler om, eksempelvis af udviklingen af forskellige regimeformer i Mellemøsten, men den slags grafik har bogen desværre ingen af.

Med en pris på 150 kr. ligger bogen i den billige ende (der kan opnås noget rabat hos forlaget ved køb af klassesæt, hvis man ringer til dem), men jeg har set flere bøger fra andre forlag i det prisleje, hvor der har været arbejdet væsentligt mere med det visuelle og grafiske udtryk.

Bogen har en hjemmeside, hvor der ligger 3-4 velvalgte kilder til hvert afsnit, hvilket er god hjælp til læreren. Men derudover er der ikke arbejdet med at lave arbejdsopgaver til bogen udover de arbejdsopgaver, som afslutter hvert kapitel i bogen.

Bogen er skrevet i et let sprog med korte sætninger, som alle elever kan følge med i. Bogens sværhedsgrad ligger i den lettere ende, hvilket gør at den er velegnet til 1. eller 2.g eller HF, hvor den vil være særdeles velegnet pga. dens tematiske struktur og samfundsfaglige vinkel.

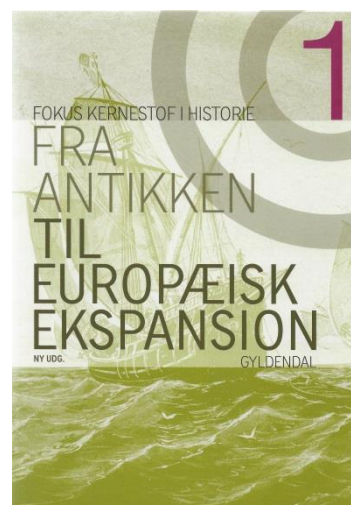
'Terrorisme på tværs' er en gammel sællert, der stadig er højaktuel. Den er blevet frisket lidt op på indholdssiden, men savner at blive moderniseret i det grafiske udtryk og evt. i forhold til arbejdsopgaver på hjemmesiden.

Ulla Nedergård Pedersen

Ny udgave af Fokus

ULRIK GRUBB & KARL-JOHANN HEMMERSAM (udg.): *"Fokus – kernestof i historie bind 1. Fra antikken til europæisk ekspansion"* Gyldendal 2016, 290 sider, 269 kr. ex. Moms.

Bogen, der er en ny udgave, dækker 7 kerneområder i historieundervisningen på stx. Den svarer til tidligere trebindsværket i den nye udgave kun skal rumme to bind. I modsætning til et andet brugbart grundbogssystem, (Peter Frederiksen (red.): *"Grundbog til Historien"*, der følger den gamle periodeinddeling med 1750 og 1945 som omdrejningspunkter, er *Fokus* centreret omkring det i læreplanen omtalte kernestof. Hvert kapitel har sin forfatter (ingen nævnt, ingen glemte), men efter læsningen sidder man med fornemmelsen af, at bogen udgør et hele.

Kerneområderne er "antikken samfund", "Danmarks tilblivelse", "Europæisk middelalder", "kristendom og islam – middelalderens kulturmøde", "renæssancen", "reformationen" og "kolonisering". Desuden er der et fint introduktionskapitel til faget, kildekritik og hele 4 værktøjskasser til kilder, billeder og fotografier, film og tv samt historie på internettet. Dette kapitel er nærmest hele bogen værd og er med til at klæde gymnasieeleverne godt på både til arbejdet i timerne og med opgaver. Theresienstadt er et lille tema i dette kapitel.

De øvrige kapitler har foruden gode illustrationer et mindre kildeudvalg, en tidstavle og et overblik efter den egentlige fremstilling. Da bogen faktisk følger den tidligere udgave fra 2007 (anmeldt i *Noter* nr. 177 juni 2008 s 71-72 af Rasmus Østergaard, og bind 2 i *Noter* nr. 176 marts 2008 s 70-71 af Axel Moos), og da mange af *Noters* læsere kender og bruger bogen, er der ingen grund til her at gennemgå de enkelte kapitler, men jeg vil gerne fremhæve nogle gode ting i grundbogen: Det antikke afsnit fokuserer meget på hverdagsforholdene i Romerriget, afsnittet om arianerne (s 114-115), noget der mangler i mange andre lærebøger, er godt beskrevet. Det samme positive kan siges om side 122, hvor samfundsforholdene mellem "dem, der beder, dem, der arbejder og dem, der kæmper" beskrives kort og godt. Sammenstillingen mellem gavlene på Hesselagergård og "Scuola di San Marco" i Venedig (s 196-197) er godt set. Kortene på side 256-257 om koloniseringen i 1500-1700-tallene er gode og overskuelige

Til en eventuelt senere udgave har jeg et par rettelsesforslag: s. 52 står der, at Augustus afløste republikken med kejserdømmet omkring år 31 e. Kr. Der tænkes formentligt på slaget ved Actium år 31 f. Kr., men kejserdømmet (principatet) indførtes år 27 f. Kr. S. 83 angives Harald Blåtands regeringsår på tidstavlen til ca. 940-ca. 965 f. Kr. Det må vel være 985, s. 86 erobres Arkona i 1168, det er 1169, s. 151 omtales slaget ved Tours 732 som et vendepunkt for den muslimske fremrykning. Normalt taler vi om slaget ved Poitiers. Dette er naturligvis småting, men alligevel uheldigt i en anden udgave af en lærebog.

Et par kritiske bemærkninger kunne overvejes, når der nu er tale om en ny udgave: Jeg savner den nye Trelleborg ved Køge på kortet s. 76. I det gode kapitel om reformationen savner jeg et afsnit om Calvin og Zwingli, og hvor er portugisernes ekspansion i kapitlet om kolonisering? For mig at se er det en væsentlig

pointe, at portugisernes opdagelser sker systematisk, mens spaniernes hvert fald starter mere eller mindre tilfældigt.

Det skal slås fast, at bogen er skrevet meget kompetent og er absolut brugbar ikke mindst i stx, hvis læreplan den som sagt også er beregnet til. Det er godt, at Danmark i et vist omfang inkorporeres i verdenshistorien. Bogen kan absolut anbefales som indkøb til klassesæt.

Kai Verner Nielsen

111 steder i København som du skal se

JAN GRALLE & VIBE SKYTTE: "111 steder i København som du skal se". Frydenlund 2016. 238 sider, 199 kr.

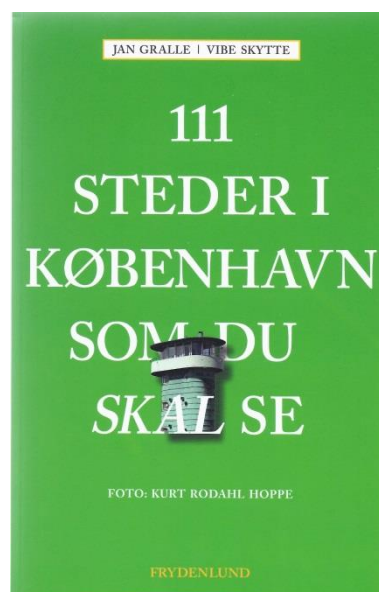
Arkitekten Jan Gralle og historikeren Vibe Skyttes: "111 steder i København som du skal se", Frydenlund 2016, er en guidebog og en velkommen håndsækning til at gå på opdagelse i København. Det er ikke her man finder alle de oplagte *sights* - men man finder nogle af dem - sammen med mere skæve, sjove og ukendte sider af hovedstaden. Bogen er et dansk bidrag til et koncept udviklet af det tyske Emons Verlag, hvis slogan er "Weltweit – Regional". Interesserede har kunnet bidrage via bogens facebookside.

Bogen er bygget alfabetisk op. Hvert af de 111 opslag består af en tekstsider og en fotoside, der er forsynet med bonusinfo: Adressen, busruter mm, og interessante steder i nærheden eller i samme genre. Hovedvægten af sights ligger i midtbyen eller på Frederiksberg.

Det gode ved at skulle udvælge 111 steder er, at forfatterne nødvendigvis må være påhidsomme. Er der overhovedet 111 steder, man SKAL se i København? Heldigvis forstås steder bredt, måske med udgangspunkt i aktuel stedsteori? Stederne inkluderer buslinjen 5A, Kløvermarkens Brombærkrat og Olufs Is. Omvendt vil det nok virke lidt pudsigt for en storbyturist i København, at tyve af seværdighederne dybest set handler om at undslippe byen i parker, økologiske haver, havebyer, badeanstalter og små havne. Jeg har selv kun set 22 af bogens steder, så der er nok at gå i gang med.

Bogen slutter med udførlige kort, hvor opslagene er placeret, så man kan bruge en lokalitet som udgangspunkt.

Teksten er letlæst og causerende, nogle gange henvendt til børn, oftest til voksne. Trods den causerende stil slår historiefagligheden igennem som fin formidling af facts, selv om der jo ikke er tale om en guidebog til hovedstadens historie. Af og til mangler oplysninger dog om arkitektfirmaet eller designfirmaet bag ny arkitektur eller legepladser. (VM bjerget, opslag 109, Superkilen, opslag 99, Tårnlegepladsen, opslag 107) C. F. Hansen tillægges fejlagtigt Ridebanen ved Christiansborg (s.11)

Bogens fotografier, af Kurt Rodahl Hoppe, understøtter bogens causerende form ved at veksle mellem helheder og udsnit. Det sker dog, at de slet ikke viser det, der er teksternes pointe (Israels Plads, opslag 50)

Blandt bogens anbefalinger vil jeg gerne fremhæve Kongernes Lapidarium, "*plejehjem for pensionerede statuer*" Opslag 61, Davids samling "*Islamisk kunst I verdensklasse*", opslag 22 og Havnebussen "*Et blik på Københavns nye arkitektur fra nord til syd*" opslag 42, som steder, endnu flere kunne have glæde af.

"111 steder i København du skal se" er en guidebog, ikke en undervisningsbog. Med sine appetitlige fotografier og sit causerende sprog kan den læses i hængekøjen og senere bruges som opslagsværk under udforskning af byen. Og måske kan den give læseren inspiration til at gå videre med nogle af de lidt skævere steder i sin undervisning.

Anne Melillo

Det perifære Rom

ANNETT KLINGNER: "*111 steder i Rom som du skal se*". Oversat af Teddy Petersen efter *111 Orte in Rom, die man gesehen haben muss*, Frydenlund 2016, 238 sider, illustreret i farver, 199 kr.

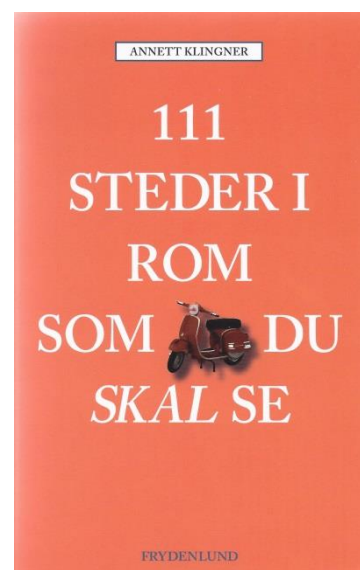
I denne bog tages spørgsmålet op, hvad man skal lave i Rom når man har set alle de traditionelle højdepunkter. Fokus er derfor på små lidt oversete steder, som alligevel fortæller noget vigtigt.

Til hvert af 111 steder er der en side med beskrivelser af stedet, et farvefoto, hvordan man kommer derhen samt et tip med relevans for stedet og der er desuden bag i bogen et kort over Rom der viser placeringen af seværdighederne.

Når det er sagt er langt de fleste af stederne beskrevet i denne bog ikke specielt vigtige i forhold til en studietur. Som historielærer er det derfor ikke denne bog, jeg vil bruge til at planlægge en studietur til Rom. Til gengæld kunne bogen måske være et interessant udgangspunkt for en diskussion af, hvilke dele af fortiden som er relevante i dag.

Samlet set er bogen dog mere rettet mod et mere voksent publikum og det anbefales derfor ikke at anskaffe den til undervisningsbrug.

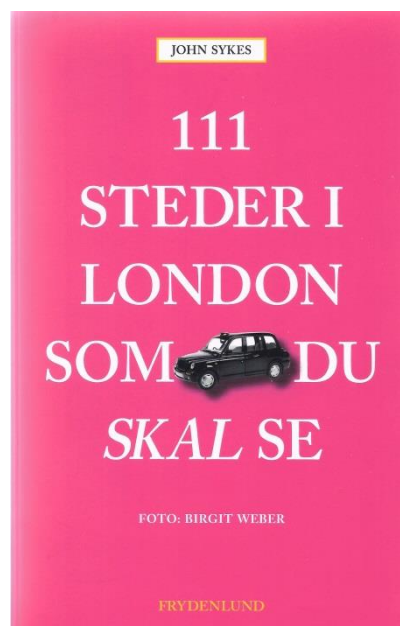
Rasmus Østergaard

Guide til London

JOHN SYKES: "111 steder i London som du skal se". Frydenlund 2016. 238 sider illustreret i farver, 199 kr.

I forlaget Frydenlunds serie af utraditionelle guidebøger er turen nu kommet til den engelske hovedstad. Grundprincippet er bibeholdt med en række alfabetisk ordnede opslag om mindre kendte steder og områder i London, fra Albert Bridge til York Watergate. Det er således ikke en guidebog til de verdensberømte attraktioner som British Museum og Tate Modern, men en præsentation af en række alternative turistmål, som man måske ikke selv finder frem til i mylderet af muligheder i den engelske verdensby. En del af de alternative attraktioner kan man ganske vist også finde i de traditionelle rejsebøger, mens andre er mere ukendte og derfor også spændende at læse om. Nogle af disse har historisk interesse, for eksempel den gamle teglovn på Walmer Road i Notting Hil eller gaslygten i Carting Lane, som forfatteren John Sykes beskriver på en levende og letlæst måde.

Mangler man inspiration til den næste Londontur, kan man sagtens finde nye og interessante steder i denne indbydende udgivelse. Den henvender sig til et alment publikum, og man må nok supplere bogens noget sparsomme oplysninger, hvis man planlægger en studietur til London.

Jeppe Bæk Meier

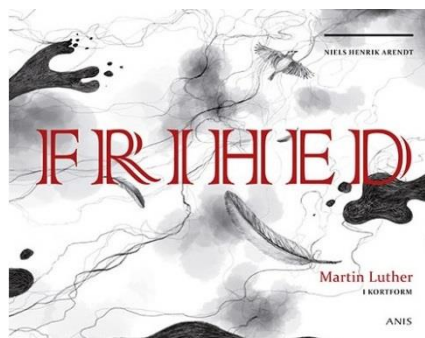
Reformationen og dens konsekvenser

NIELS HENRIK ARENDT: "Frihed, Martin Luther i kortform".

Anis/Eksistensen 2015. 86 sider, 130 kr.

CHRISTIAN HJORTKÆR: "Hvorfor er vi så enestående? Om reformationen og individet". Eksistensen 2016, 81 sider, 50 kr.

DITLEV TAMM: "Hvorfor er vi så glade for staten? Om reformationen og retten". Eksistensen 2016. 66 sider, 50 kr.

I 2017 fejres 500 året for Luthers opsætning af de 95 teser i Wittenberg, begyndelsen til den protestantiske reformation.

I den anledning kan vi forvente et antal bogudgivelser både nationalt, men også på europæisk plan. Her er allerede anmeldt Carsten Bach Nielsens store bog om revolutionsfejringerne i Danmark. Forlaget Eksistensen har valgt at udgive en række mindre publikationer, der fokuserer på sider af reformationen og ikke mindst på dens betydning i dag.

Publikationerne er på ca. 100 sider og kunne være samlet i en større antologi, men det fungerer fint med at have det som enkeltpublikationer. Det forøger på mange måder anvendelsesmulighederne.

Tidligere biskop Niels Henrik Arendt har skrevet en bog om Luther med titlen *"Frihed. Martin Luther i kortform"* med fine illustrationer af kunstneren Sabine Pedersen. Teksten er udgivet posthumt, men var færdigredigeret før forfatterens alt for tidlige død.

Arendt bygger sin bog om Luther op med en række tematiske kapitler som: *Befrielse, Den store forudsætning, Ordet og sværdet, Hverdagen og Forandring kommer udefra*. I de enkelte afsnit behandler han først temaet overordnet og følger derefter op med konkrete Luthercitater. Afslutningsvis reflekterer han over temaet i en nutidig kontekst. Bogen er velegnet som en fin introduktion til Luther og hans betydning.

Christian Hjortkær fokuserer i *"Hvorfor er vi så enestående?"* på reformationens betydning for individet.

I sin indledning tager han udgangspunkt i helt dagligdags situationer i forhold til mennesket som individ. Han understreger her, at der ofte er en tendens til at overvurdere reformationens betydning for individet og hele udviklingen:

"Der er en stærk tradition blandt teologer og kristne religionssociologer for at trække en mere eller mindre lige linje mellem Luther og det sekulariserede demokratiske samfund, vi i Vesten lever i idag" (s.6)

Hjortkær afviser ikke reformationens betydning for denne proces, men vælger at se reformationen som et ud af to spor, der har ført til den moderne opfattelse af individet. Det andet spor er renæssancehumanismen, som kronologisk ligger før reformationsåret 1517.

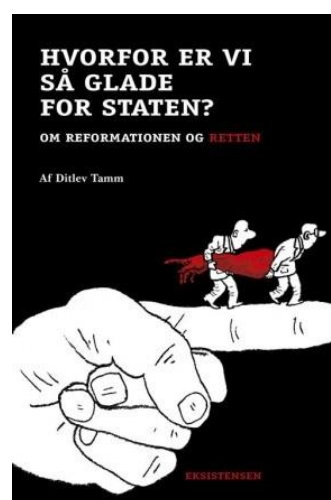
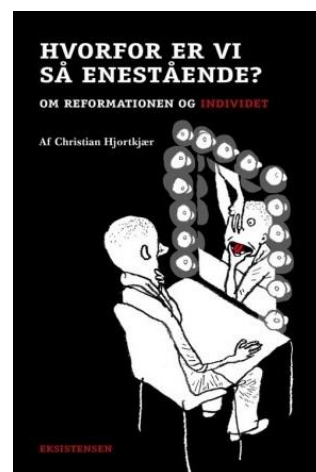
Han understreger ved inddragelse af Pico della Mirandola, Rousseau og Kierkegaard, at han ser et samspil mellem de to spor. Han fremhæver, at Luther og i forlængelse af ham Kierkegaard radikaliserer kravet til individet om ikke kun at stå alene, men gennem kærligheden til næsten at turde lede efter det sande: *"... at hjælpe et andet menneske til at stå ene"* (s. 79).

I bogen *"Hvorfor er vi så glade for staten"* fokuserer Ditlev Tamm på reformationens betydning for udviklingen af den moderne ret og vores forhold til statsmagten.

Han beskriver den omvæltning efter reformationen, at den katolske kirkes rolle gennem kanonisk ret blev ændret til, at al ret blev underlagt fyrstens magt.

Tidligere havde en række familieretlige sager ligget under den religiøse ret. To-regimentslæren betyder, at det nu udelukkende bliver den verdslige ret, der tager sig af rettergangen. Luther og specielt Melancton beskæftiger sig særdeles meget med de juridiske aspekter.

Den ny retstilstand tager udgangspunkt i både naturretsbegrebet, hvor mennesket tiltænkes en næsten indbygget fornemmelse af, hvad der er rigtigt og forkert. Men også romerretten støttes af reformatorerne som et fortsat vigtigt element i den almindelige retspraksis.

Lidt forbavsende er det, at de 10 bud kommer til at danne et vigtigt grundlag for den lovgivning, der finder sted efter reformationen. Det bliver fyrsten(staten), der opfattes som den ansvarlige for, at de tanker, der ligger i de 10 bud, på det verdslige plan bliver efterlevet. Det havde nogle gange overraskende konsekvenser, for eksempel blev dødstraffen hyppigere i de første år efter reformationen, og også ægteskabsbrud kunne medføre dødsstraf. Det sidste blev dog relativt hurtigt afskaffet. Det næste store udviklingstrin i retsopfattelsen kommer i oplysningstiden, men Ditlev Tamm påviser i sin bog en række af de spor, som reformationen sætter på moderne retsopfattelse. Det gælder fx på skilsmisseområdet, hvor reformationen helt klart var et fremskridt set med nutidige øjne. Det helt afgørende er dog fyrsten(statens) ændrede rolle. Nu er det staten, der tager ansvar for hele retsvæsenet og en række af de øvrige opgaver på det sociale og undervisningsmæssige område, som kirken tidligere tog sig af. Samtidigt bliver staten også øverste myndighed for kirkens ikke åndelige organisation, som det stadig ses i den danske folkekirke. *“Og Danmark er formentlig i dag det land, som har bevaret den reformatoriske ordning i sin reneste form”* (s.51).

Forlaget planlægger yderligere udgivelser i anledning af jubilæet. Det vil fortsat være temabøger, der kan finde anvendelse ved studiekredse, opgaveskrivning mv.

Johannes Lebech

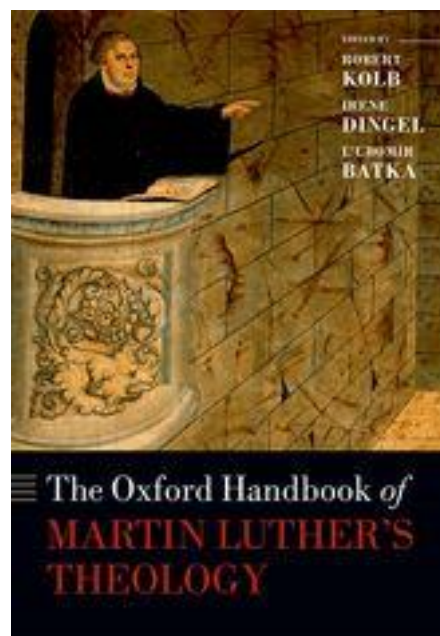
Ny håndbog om Martin Luthers tankeverden og teologi

ROBERT KOLB, IRENE DINGEL & L'UBOMÍR (red.): *“The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology”*, Oxford 2016. 662 sider, Pris € 30 (paperback)

Med denne omtale træder vi en smule uden for, hvad der almindeligvis finder vej til disse spalter. Men Oxfords nyudkomne paperback-udgave af håndbogen om Martin Luthers teologi fra 2014 kunne i høj grad tænkes at være af interesse, ikke mindst for historikere. Tidligere blev Heinz Schillings *Martin Luther. Rebel i en opbrudstid*, der behandler Martin Luther ud fra en historisk synsvinkel, anmeldt i bladet her (juni 2015, s. 32ff.). Nærværende håndbog kan ses som et meget nyttigt supplement til denne i øvrigt fine bog om Martin Luther og hans tid.

Håndbogens 47 bidrag (foruden indledningen) er fordelt på syv hovedemner. Første del – med et enkelt kapitel – omhandler på godt tyve sider Luthers liv; foruden denne indledende tekst, der giver et godt overblik hhv. en indgang – for så vidt også til Schillings førnævnte bog – berøres Luthers liv og karriere i øvrigt ikke i bogen. Man koncentrerer sig om tænkning og teologi.

Bogens del to omhandler den middelalderlige baggrund for Luthers tænkning. De syv bidrag i denne del omfatter således sådan noget som hans brug af forudgående filosofisk-teologiske skoler, forholdet til

hussiterne, samt – ikke mindst vigtigt – humanismen.

Derpå følger del tre om Luthers hermeneutiske principper (hvilket hænger godt sammen med afsnittet om humanismen), set fra forskellige vinkler, f.eks. Gud og historien og Luthers sprogbrug. Del fire kan ses som en umiddelbar forlængelse af dette, idet den omhandler hans behandling af traditionelle og centrale teologiske emner, f.eks. læren om Gud, skabelsesteologi, menneskesyn, synd og ondskab, retfærdiggørelse, nadver og flere andre. Og følgende denne linje ender del fem om Luthers syn på det helliggjorte levned med bidrag om Luthers syn på ægteskab, livet i kald og stand, det økonomiske liv, bøn og Luthers syn på jøder og tyrker (som også Schilling gav en grundig behandling, s. 515ff.).

Del seks omhandler de genrer, Luther skrev i, og som han dermed prægede sin teologi i. I denne del må i dansk sammenhæng fremhæves det udmærkede bidrag om, hvorledes Luthers tænkning formedes gennem hans polemik, der er skrevet af professor ved Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet, Anna Vind.

Bogens sidste del omfatter 12 bidrag, der hver behandler en lille del af den lutherske receptionshistorie. Med udgangspunkt i kredsen omkring Luther i Wittenberg, behandles endvidere katolske kritikere og sværmerne. Derpå fortsætter det kronologiske tog over orthodoxien, pietismen og det 19. århundrede (i deres forhold til Luther), og vi ender med en række bidrag om nyere tilgange til Luthers teologi og tanke: marxistisk behandling, katolsk lutherforskning, Luther i Asien og Afrika. Bogen rundes af med en kort opsummering af hele bogens argument, en sammenfatning af Luthers tænkemåde ved redaktørerne.

Hvert bidrag indeholder foruden en litteraturliste også en liste med skrifter til videre fordybelse. Det er naturligvis svært at vide noget om alle de behandlede emner, men det ser umiddelbart ud til at være nyttige henvisninger, også for den uindviede. Bogen rundes af med en fyldig ordliste, der giver en god oversigt over nogle helt centrale begreber i bogen; desværre er der ikke henvisninger til de steder i bogen, disse termer særligt behandles. Men heldigvis kan man springe over i det efterfølgende meget fyldige register (der både et sag- og et personregister), som netop indeholder disse henvisninger. Dermed bliver håndbogen et helt lille Luther-leksikon.

The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology er omtalt her, fordi den bestemt kan hjælpe også historikeren, der vil arbejde med reformationen, både her og i Tyskland. Bogen behandler ganske vist i meget liden udstrækning de rent historiske forhold, men den giver den nødvendige baggrundsviden, den idéhistoriske forståelsesramme til at forstå en stor del af tiden ret, og det gælder for så vidt også danske kilder. Sammen med Schillings førnævnte bog kan denne håndbog kaste et vedvarende lys over reformatoren og hans historiske betydning.

Johnny Lindholm

Brugsen

KRISTOFFER JENSEN (red.): *"Brugsen – en anderledes forretning? 1866 – 2016. Dansk Brugsbevægelse fra pastor Sonne til det moderne COOP"*. Udgivet af Samvirke, 2016. 432 sider, 350 kr.

Bogen er et uafhængigt forskningsprojekt fra CBS og SDU. Museumsinspektør ved Danmarks Industrimuseum Kristoffer Jensen er redaktør og hovedforfatter, og temakapitlerne er skrevet af Ellen Mølgaard Korsager (postdoc.), professor Per H. Hansen, lektor Mads Mordhorst og cand.pæd. og billedredaktør Birgit Lyngbye Pedersen.

Bogen er skrevet i spændingsfeltet mellem brugsbevægelsen som forretning og brugsbevægelsen som ideologisk folkebevægelse og forening. Nogle husker måske, da Palle Lauring i sin tid i Hammerichs TV-serie om Danmark indledte med orden: "Danmark er en Brugsforening". Brugsen har sin fortælling, som har sin rod i pastor Sonne i Thisted. Han ville afhjælpe fattigdom og lod sig inspirere af indkøbsforeningen i Rochdale. Den gentages også i de film, som FDB lod fremstille. Det store spørgsmål hér er: Hvem henvender bogen sig egentlig til? Det er uklart for anmelderen. Måske til forskere og ledelsen, for Brugsens medlemmer vil næppe kaste sig over den. De vil nok i stedet læse Kristian Ditlev Jensens bog: *Vi mødes i Brugsen*, som også er udgivet på Samvirke. Den er anderledes tilgængelig for gymnasieelever og har en hel anden indfaldsvinkel, idet den undersøger forbrugsmønsteret via plakater, varer m.m.

Bogen er lang, også alt for lang og gentagelserne hober sig op. I gymnasiesammenhæng kan enkelte afsnit nok bruges i forbindelse med gennemgang af andelstanken til brug for opgaveskrivning. Værket er en uhyre grundig gennemgang, hvor den røde tråd er problemerne mellem andelstanken, som op i gennem tiden kommer til at kolliderer med markedskræfterne, og forbrugernes komplicerede valg i kriser og højkonjunktur. Dertil kommer i vores tid globaliseringen og i dag singlernes forbrugsmønster. Forskellen på land og by og medlemstanken går igen gennem hele undersøgelsen, hvor det belyses i de konstante interne diskussioner i ledelsen f.eks. om HBs indlemmelse i FDB, supermarkeder, frasalg af egne fabrikker, kæder etc. listen er uendelig, for Brugsen er naturligvis også underlagt markedskræfterne og forbrugernes vilkårlige valg. Men værket bliver mærkeligt ujævnt, for i hver del er der ud over den historiske gennemgang en række temaafsnit, og de resulterer i utroligt mange gentagelser. Starten med Sonne i Thisted og hele grundlaget bliver omtalt så mange gange, at man tror, at det er løgn, og undervejs er der mange oplysninger, som er blevet omtalt tidligere. Sådan må det gå, hvis der ikke bliver redigeret virkelig hårdt, så hele værket ville have stået sig ved en meget gennemgribende opstramning.

Bogen er opbygget kronologisk i 3 dele. Med litteraturliste, grundigt noteapparat, register og liste over bogens meget fine illustrationer. Indledningen fastslår undersøgelsens hovedformål, at lederne i dag i COOP må træffe strategiske valg med udgangspunkt i en forståelse af virksomhedens fortid.

Første del: Brugsforeningerne 1866 – 1946. Etablering af fællesskab og formulering af en grundfortælling.

I Thisted var Pastor Sonnes idé udover fælles indkøb, at der kun fandtes uforfalskede varer og, at der ikke blev snydt på vægten. Indskuddene fra de i starten 80 – 200 medlemmer fik dividende, som var bedre end Sparekassens. Hele idéen hang, som vi ved, snævert sammen med andelsbevægelsen, og den indgik i

kampen mellem Venstre og Højre i kampen om parlamentarismen. Brugserne skulle opbygge lagerkapacitet og etablere egne fabrikker, og hele det emne har været hovedemnet på dagsordenen op igennem tiden. Under 1. verdenskrig så Socialdemokratiet bybrugserne som et godt led i arbejderkooperationen. Men forskellen på brugserne på landet og i byerne var sortimentet, for forbrugerne på landet havde ikke behov for landbrugsvarer – det havde befolkningen i byerne.

Anden del: FDB og Brugsforeningerne 1946 – 1973. Forbrugssamfundets udfordringer.

Efter 2. verdenskrig skete der for alvor ting og sager. Hele markedet og butiksstrukturen ændrede sig ikke mindst på baggrund af Marshallplanen og USA's voldsomme indflydelse i Europa. Ledelsen havde mange studieture til USA, og hele den danske butiksstruktur blev væltet i form af supermarkedsrevolutionen og forbrug - og smid - væk kulturen, hvilket betød, at Brugsen kom i alvorlig konflikt med sin egen historie. Det tema gentages så mange gange i bogen, at det bliver trivielt. Socialdemokratiet blev en overgang kaldt cand.polit. partiet, og det er helt parallelt til lederne i Brugsen. Hele ledelsen i Brugsen blev efter krigen økonomer fra Ebbe Groes og senere Poul Nyboe Andersen. Det illustrerer måske på et parallelt niveau, hvad der skete i Danmark i disse år? Brugsen fik en central reklameafdeling, hvor afsnittets overskrift lyder: *Opstart af en central reklameafdeling*. Ordet opstart (!). Det er dårligt sprog fra forskerside. Men møbler og reklamer for dagligvarer som Davregryn og Cirkelkaffe skulle påvirke danskernes dagligdag og indretning af bolig i det nye velfærdssamfund. Gode tegnere som Sikker Hansen blev hyret. Lastbiler blev den nye transportform, og lagre blev placeret i byernes udkant, men hele denne centralisering gav problemer i baglandet. I 1929 oprettede FDB et arkitektkontor, og de fleste af Danmarks førende møbelarkitekter har ledet arbejdet her. Interessant er, at Børge Mogensen nok bidrog til, at FDB-møblerne blev et element i skabelsen af den nye middelklasse, for møblerne blev en fortælling om indretning af boliger, men ændringer i forbrugernes vaner og bevægelser i slutningen af 60'erne førte til lukning af den selvstændige møbelproduktion i 1980. Et af de store slagsmål blev HB's indlemmelse i FDB, som endelig fandt sted i 1973, men spørgsmålet er, om forbrugerne har været klar over forskellen mellem HB og FDB? Jeg var ikke, når jeg den gang blev sendt i byen af min mor. Men de lokale brugser har følt sig presset af FDB, for kædedriften markerede en afgivelse af lokal suverænitet og kom på den måde i modstrid med fortællingen om brugsbevægelsen båret af lokal selvbestemmelse. Dette aspekt går igen i Brugsens udvikling op igennem årene til i dag. I 60'erne kom en Observa-rapport, som er en rigtig god kilde til forbrugsmønstret. F.eks. at kvinderne var primære indkøbere, men næsten ikke var repræsenteret i bestyrelserne. Butikkens nærhed betød meget, hvor i mod grundlaget for brugsbevægelsen ikke betød meget. Konkurrenter dukkede op i form af Irma og Dansk supermarked, og det førte til, at fordelene ved overordnet planlægning og centralisering blev vigtig i ledelsen. Men det helt store spørgsmål var, hvorfor den moderne forbruger ville være medlem? Det, der skulle trække, var fordelene ved at være med i en forbrugerbevægelse, dividenden og mulighed for medindflydelse.

Tredje del: Fra FDB til COOP 1973 – 2016. Brugsbevægelsen i globaliseringens tidsalder.

Pressen havde fokus på FDB og ofte var dækningen negativ, fordi hele bevægelsen spillede en så stor rolle i Danmark. Den såkaldte jagtskandale kom til at trække negative spor i mange år. Den nævnes hurtigt s. 215, men så kommer der ikke mere, og læseren sidder underligt tilbage uden forklaring. Sagen trækkes igen frem s. 242 i forbindelse med afskedigelsen af den unge løve Klaus Munch Nielsen, som havde visioner om et samlet terminalsystem. Men læseren er stadig rundforvirret. Hvad er det for en jagtskandale? Løsningen

kommer først s. 257 ff. og sagen handlede om mistanker om vennetjenester, og ledere, der var uenige om kursen og ikke kunne udstå hinanden. Det ville have været rart med en særlig blok, der under ét ridsede den op. FDB havde svært ved tage markedsandele, og som modvægt til Bilka, der åbnede i 1970, åbnedes Obs-varehuse uden succes. Der blev indført dividendepause for at øge overskuddet til brug for investeringer. Nye strømninger med kritiske forbrugere og NOAH gavnede på mange måder bevægelsen med eksempler som madpyramiden og økologi, men mange forbrugere så hellere på prisen i den hellige konkurrence. I 1982 købte FDB Irma, og det gik ikke stille af. FDB kunne bruge butikkerne, og man holdt de to enheder adskilte af hensyn til forbrugerne. Aldi kom til Danmark i slutningen af 1970'erne, og discountbutikkerne dukkede for alvor op i forbindelse med Kartoffelkuren under Schlüter i 1986. Et marked, som Brugsen gik ind i, da Fakta blev opkøbt.

Ændringerne i forbrugernes vaner og hele markedets udvikling har op igennem tiden ændret hele brugsbevægelsens engagement for overlevelse i hård kamp med Dansk Supermarked. I den forbindelse var mange af FDB's fabrikker ikke længere rentable, så flere blev nedlagt. Kendetegnende er det, at den ene topdirektør afløste den anden med få års mellemrum, og det er strategien og gnidninger der var baggrunden. 1983 blev Bjarne Møgelhøj (også akademiker) valgt på programmet om, at de folkevalgte skulle have magten som et led i andelstanken, men igen opstod konflikten mellem kædedrift, overskud, rationalisering og overskud. De 400 brugere med mindst overskud havde man ikke tiltro til, så det hele bliver en ond cirkel. Globaliseringen fik FDB til at finde nye samarbejdspartnere i Norge og Sverige i det samarbejde, som vi i dag kender som COOP. Men ligesom på mange andre områder, når der skal samarbejdes i Norden, var der også her indbyggede modsætninger, men formelt blev samarbejdet indgået i 2002. Idealet var at nærme sig Dansk Supermarkeds enkle driftsform med styring fra toppen uden bøvvl fra de selvstændige brugsforeninger! Direkte i modstrid med medlemsdemokratiet. Konklusionen i undersøgelsen er, at Brugsbevægelsen som forretning er en succes, men egenproduktion er sat på pause, for i konkurrencestaten er alt det, der ikke vokser slut. I dag har Brugsen en markedsandel på ca. 40 %, men det er svært at hente mere vækst i dagligvaresektoren.

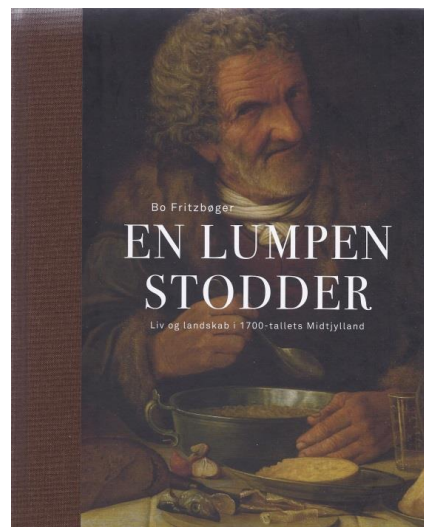
Christian Bo Bojesen

PS. Anmelderen bor i Høruphav, og Brugsen er aldeles glimrende på alle måder. Så meget at folk fra Sønderborg vælger at tage til stedet.

Bondeliv i 1700-tallets Jylland

BO FRITZBØGER: *"En lumpen stodder. Liv og landskab i 1700-tallets Midtjylland"*. Gads Forlag 2016, 308 sider, 350 kr., illustreret i farver.

Den danske historiker Bo Fritzboeger (f.1958) skriver med denne udgivelse sig ind i annales-traditionen, hvor man gennem en "tæt beskrivelse" af et geografisk rum kan komme helt ind på livet af hovedpersonen. I dette tilfælde er vores hovedperson den lumpne stodder godsejeren Hans Rosborg (1670-1752), som bruges som indgang til at beskrive Jylland i 1700-tallet.

I stedet for en kronologisk tilgang til det forbløffende omfattende materiale har Fritzbøger valgt at arbejde med ti temaer med relevans for perioden. Disse er nationen, manden, landet, godset, retten, troen, byen, militsen, markedet, grænsen og tiden og hvert kapitel er præget af en grundig beskrivelse af temaet samt en række samtidige billeder, kort med videre. Flere af disse temaer vil kunne læses i undervisningen - således er eksempelvis afsnittene om fæstegods (s.60-68) og stavnsbåndet (s.186-193) oplagte som forspil til et forløb om landboreformerne.

Selv om bogen på grund af dens detaljerighed kræver koncentration er værket samlet set et originalt og flot bidrag til at få belyst centrale sider af en central periode i Danmarkshistorien. Her vil man opleve en fremstilling der formår at give landskabet og de mennesker der bebor det krop og sjæl og En lumpen stodder kan derfor også tjene som eksempel på en anden type historieskrivning end de fleste af os er vant til at møde på dansk.

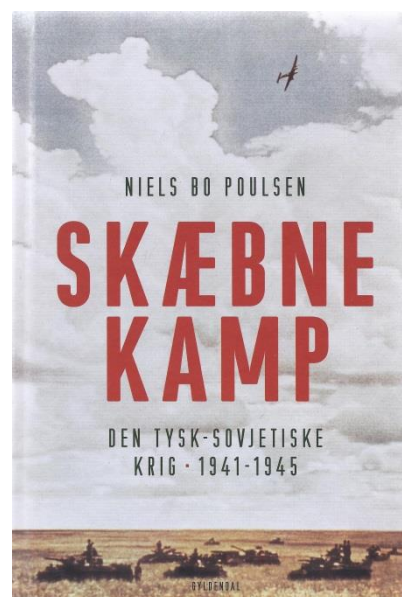
Bogen anbefales varmt.

Rasmus Østergaard

Politiske stimuli og jerndisciplin

NIELS BO POULSEN: *"Skæbnekamp. Den tysk-sovjetiske krig 1941-1945"*. Gyldendal 2016. Illustreret. 485 sider, 300 kr. inkl. moms.

Forfatteren er militærhistoriker med speciale i særlig 2. Verdenskrig og forsker ved Institut for Militærhistorie og Krigsteori. Værket fremstår som en revideret, opdateret og udvidet version af hans bog "Den store Fædrelandskrig" fra 2007. Fremstillingen af den tysk-russiske krigs karakteristika er præget af præcision og utvetydighed. Den er omhyggeligt dokumenteret ved en fyldig annotation og er baseret på forfatterens arkivstudier i Tyskland, Litauen, Rusland og Storbritannien samt publiceret forskning og andet materiale, som fremgår af litteratur- og kildeoversigtens noget over fire hundrede enheder. Af disse udgør russisksprogede værker af overvejende postsovjetisk proveniens en ikke ringe andel. Endvidere er der en oversigt over ord og forkortelser, kort og illustrationer samt et register.

Der er tradition for at betragte Tysklands krig mod Sovjetunionen som østfronten. Den indledtes med 'Weisung Nr. 21' og Fall Barbarossas iværksættelse 22. juni 1941 og afsluttedes ved den tyske kapitulation 09. maj 1945. I det foreliggende værk anskuer forfatteren overvejende krigen 'from the other side of the hill', altså Sovjetunionens vestfront. Fremstillingen tager udgangspunkt i Molotov-Ribbentrop-pagtens indgåelse 23. august 1939. Det påfølgende tysk-sovjetiske samarbejde gennem de næste 22 måneder blev især florissant for Tyskland og dets operationer i vest. Sovjetunionens mest iøjnefaldende gevinster var territorielle og 23 mio. yderligere indvånere. Fra Tysklands sammenbrud knap seks år senere, hvor det tysk-sovjetiske opgør havde manifesteret sig som verdenskrigens absolutte hovedafsnit, følger forfatteren

'skæbnekampens' spor gennem Den kolde Krig til Stalins død i 1953 og derfra videre frem til Sovjetunionens kollaps i 1991. Afslutningsvis påvises i et ret så væsentligt afsnit om 'kampen om krigen' den changerende vægtning af 2. Verdenskrig i Jeltsins og Putins Rusland og de deraf flydende konsekvenser for russisk selvforståelse og for Ruslands indenrigs- og udenrigspolitik. I dag har verdenskrigen fundet plads i 'putinismens' postulering af Ruslands naturlige rolle, ja naturlige ret som stormagt, og dens antiamerikanisme, antiliberalisme og stærke betoning af traditionelle russiske værdier, deriblandt patriotisme og en stærk statsmagt. Dens følger for relationerne til især ofrene for Sovjetunionens hegemoni i Østeuropa er markante.

Utællelige myter, heriblandt revisionistiske tiltag med påstande om, at Fall Barbarossa foregreb et forestående sovjetisk angreb, opstod allerede fra og med det tyske udenrigsministeriums såkaldte krigserklæring 22. juni. Nogle af myterne florerede endnu omkring årtusindskiftet. Forfatteren er klar i mælet og slår fast, "*... at tyskernes ugeringer ikke er en reaktion på Stalinstyrets brutalitet, på en ugunstig militær udvikling eller på de primitive forhold i Sovjetunionen og besværet med at styre befolkningen og bekæmpe den accelererende modstand. Krigen mod Sovjetunionen var ikke alene en uberettiget angrebskrig, den var også en udbyttings-, slavebindings- og tilintetgørelseskrig, der fra planlægningens start hvilede på et racistisk og imperialistisk grundlag*" (s. 156).

Den opfattelse var udbredt, at man førte felttog mod en nærmest dyrisk fjende. Årsagerne til Tysklands nederlag var, at den tyske økonomi var afhængig af tilførsel af råvarer og brændstof udefra, og den var ikke gearet til en langvarig total krig. Strategien var ikke lagt an på en nedslidningskrig. Ydermere konfronteredes man med en rabiart foragt for menneskeliv og en næsten umenneskelig kampvilje boostet af drakoniske straffe. 21 generaler blev henrettet, og skokkevis af de højeste officerer begik selvmord, hvilket kun er den allerøverste top af isbjerget. Sovjetunionens forberedelse til en langvarig og total krig var både radikal og konsekvent, og man rådede tilsyneladende over udtømmelige reserver af personel og materiel. Her er betydningen af vestmagternes bistand inden for Den store Alliances rammer i dag indiskutabel. Endelig manglede Wehrmacht evne til både at erobre nyt land og kontrollere det allerede vundne. Krigens udkomme var et menneskeforagtede diktators sejr over et andet, om end Stalins nok var et mindre onde af de to.

Ved den tyske erobningskrigs kulmination i 1942 var 2 mio. km² sovjetisk territorium besat, 73 mio. indbyggere inklusive svarende til knap 40 % af den samlede befolkning. Konsekvenserne af såvel den sovjetiske brændte jords taktik som tyske hærgninger var ubeskrivelige, levevilkårene på begge sider af fronten forfærdende. Tabene, både de militære og de civile, var af næsten apokalyptisk omfang. Ca. 5,7 mio. krigsfanger kom i tysk 'varetægt', hvoraf 2,7 - 3,3 mio. omkom, de fleste i krigens første år. Ca. 3 mio. sovjetborgere førtes til Tyskland som såkaldte østarbejdere, de fleste af dem under tvang. Holocaust afstedkom mordet på ca. 2,8 mio. jøder, hen imod 95 % af den sovjetiske jødiske befolkning. Omfanget og karakteren af russiske krigsforbrydelser er utilstrækkeligt undersøgt og rejser derfor mange spørgsmål. Efter at ca. 2 mio. indbyggere havde søgt at flygte til fods fra Moskva foran den angribende tyske hær, blev ca. 7,5 mio. evakueret østpå frem til 1942. Man kunne konstatere opløsningstendenser, og i dele af Sovjetunionen blev statsmagten udfordret. Overgrebene mod egen befolkning var massive. Upålidelige nationaliteter deporteredes, og der foregik massearrestationer. I krigens løb omkom knap en mio. mennesker i Gulag eller beslægtede institutioner, hvilket dog var for intet at regne mod disse institutioners statistik for årene 1945-53. I takt med befrielsen fra den tyske besættelse blev en veritabel klapjagt

iværksat på krigsfanger og desertører og på såkaldt fjendtlige og antisovjetiske elementer. Vilkaarlige retshåndhævelse medførte absurde frihedsstraffe eller offentlige massehængninger. De hjemvendte krigsfanger underkastedes en grim og nedværdigende behandling. Efterkrigstidens sovjetiseringsproces i Sovjetunionen selv og i den nyetablerede østblok blev langvarig og smertefuld. Frem til Stalins død i 1953, hvor et terroristisk despoti afløstes af et mere moderne, kollektivt ledet diktatur, var den eneste lære, som man drog af Den store Fædrelandskrig, at den sovjetiske samfundsorden havde bestået sin endelige eksamen. Alt forblev ved det gamle.

Ole Halding

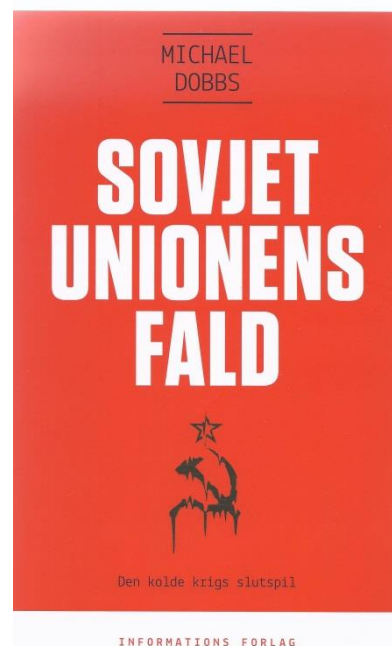
Sammenbruddet i Østblokken

MICHAEL DOBBS: *"Sovjetunionens fald"*. Informations Forlag 2016. 540 sider, 350 kr.

"Sovjetunionens fald" - amerikansk titel *"Down with Big Brother"* er skrevet af den amerikanske journalist og forfatter Michael Dobbs og er udgivet i USA i 1997, men forbavsende nok ikke oversat til dansk før nu. Dobbs definerer selv bogen som en del af en koldkrigstrilogi, hvor de to andre værker er *"One Minute to Midnight"*, som udkom i 2009 og handler om Cubakrisen og *"Six Months in 1945"*, som er udgivet i 2012 og handler om begyndelsen på den kolde krig.

Dobbs var fra 1980 til 1993 ansat på Washington Post, hvor han dækkede Østeuropa. Han har været udstationeret i Beograd, Warszawa og Moskva, har rejst Østeuropa tynd og opbygget et stort netværk blandt personer af forskellig overbevisning i de østeuropæiske lande, først og fremmest i USSR og Polen. Hans bog bygger på egne observationer og artikler samt en stor litteratur bestående af officielle dokumenter, erindringsmateriale og historiske monografier. Forfatteren er en person med stor indsigt i forholdene i den tidligere sovjetblok, omend hans journalistiske side til tider løber af med ham, når han er inde i hovedet på de omtalte personer og ved, hvad de tænker. Til tider bygger noget sådant på erindringsmateriale, men ikke i alle tilfælde.

Bogen er bygget op i fem store hovedafsnit: Proletarernes revolte, Maskinernes revolte, Folkeslagernes revolte, Partiets revolte samt en epilog. Derved gives hele baggrunden for de østeuropæiske systemers sammenbrud med inddragelse af indenrigspolitiske forhold, økonomi og udenrigspolitik. Polen og Solidaritet fylder en stor del af afsnittet om proletarernes revolte. I afsnittet Maskinernes revolte vægtes det sovjetiske planøkonomiske system, Tjernobyl, nedskydningen af flyet fra Korean Airlines i 1983 og Mathias Rusts landing på Den Røde Plads i 1987 som eksempler på, hvor elendigt det sovjetiske system fungerede. Folkeslagernes Revolte

handler om det oprør, som bredte sig i alle de østeuropæiske lande og i Kina og endelig følges i Partiets Revolte de afgørende begivenheder i 1991, som førte frem til opløsningen af Sovjetunionen. Dobbs er ganske klar i sin vurdering af Gorbatjov og de reformer, han igangsatte. Som endelig konklusion på sin bog skriver han: “ ... Gorbatjov satte en kæde af begivenheder i gang, som førte til verdens første socialistiske stats opløsning. Med en besynderlig blanding af intellekt og inkompetence, idealisme og egoisme, naivitet og snuheit, tilføjede bondedrengen fra Privolnoje det mest vedholdende diktatur, menneskeheden har kendt, et dræbende slag. Ved at ville indgyde det kommunistiske system ny energi lykkedes det Gorbatjov at ødelægge det.”

Sproget i bogen er til tider lidt kringlet, og det er en kilde til stor irritation, at selv store tal skrives med bogstaver, f. ex. “Rusland havde hundrede og toogfyrre millioner indbyggere” i stedet for det mere læservenlige 142 mio.. I kolofonen står, at forfatteren får copyright i 1996, mens bogen ifølge Det Kongelige Bibliotek udkom i 1997. Begge dele er formodentligt korrekt, men i kolofonen er det mest oplagt at skrive udgivelsesåret. På inderflappen angives under et foto af forfatteren, at han er født i 1948. Det er han ikke, han er født i 1950. Småting, som lige så godt kunne være korrekt oplyst.

Samlet set er det dog en bog, som kan stærkt anbefales. Forfatterens store viden giver solid basis for fremstillingen. Den kan læses med henblik på at genopfriske hukommelsen om disse afgørende år, men den kan også læses for at få et overblik over, hvad der foregik på kryds og tværs i den kommunistiske blok i opbrudsårene i slutningen af 1900-tallet.

Bente Thomsen

Det jugoslaviske mareridt

STEEN RAMSGAARD: “Krigen i Europas baggård. Historien om Jugoslaviens sammenbrud”. Lindhardt og Ringhof 2016. 416 sider(ill.), 300 kr.

En af de afgørende pointer ved Steen Ramsgaards beretning er den manglende mulighed for, at konflikten i det hedengangne Jugoslavien kan løses inden for en overskuelig årrække. Og hvorfor ikke? Det er der mange udsagn på. Tilgivelse, empati, tolerance og ikke mindst tillid er ikke egenskaber, der “belaster” en stor del af de stridende parter.

Steen Ramsgaard lægger vægt på, at Jugoslaviens opløsning blotlagde alle de uoverensstemmelse, som det autoritære Tito-styre havde kunnet holde nede, men som tomrummet efter marskallens død ikke kunne udfylde. Og slet ikke med det kollektive styre, der var en naiv illusion, fordi der ikke var evne og lyst til at indgå de kompromisser, der kunne have forebygget krigen.

Steen Ramsgaard anvender en personlig tilgang til konfliktens parter, præget af hans baggrund som journalist og det faktum, at han har rejst meget i regionen gennem tiden. Det er altså ikke en historiker, der på afstand opsamler kilder, kondenserer andre fremstillinger og så fremsætter en syntese.

Anslaget er de massegrave, som dukkede op efter den voldelige konflikt var afsluttet, og som blotlagde en uhørt brutalitet, hvor krigens parter ikke holdt sig tilbage. Et, synes det, endeløst arbejde med at skulle identificere mennesker, der er blevet myrdet for derefter at blive forsøgt skjult i massegrave.

Derefter tegner Ramsgaard det billede af Jugoslavien, som min generation er vokset op med i lyset af den kolde krig. Den alliancefri, europæiske stat mellem øst og vest med en socialistisk ideologi, men også med udstrakte frihedsgrader.

Derefter tematiserer Ramsgaard krigens forløb, dog holdt fast i en traditionel kronologi op til Dayton-aftalen. Journalistens metode viser sig tydeligst ved, at han bruger sine kilder. Der bliver ikke nødvendigvis øvet traditionel kildekritik, men sigtet er at vise, hvor stejle modsætningerne er, og hvor svært det kan være for de behjertede kræfter, der ville og vil undgå den meningsløse, organiserede vold. Denne metode medfører også, at serberne ikke ensidigt hænges ud som eneskurke, hvad man nok for ofte har gjort dem til kollektivt som folk. Det er mere nuanceret, selv om nogle af de værste forbrydere var folk som Milosevic, Mladic og Karadzic.

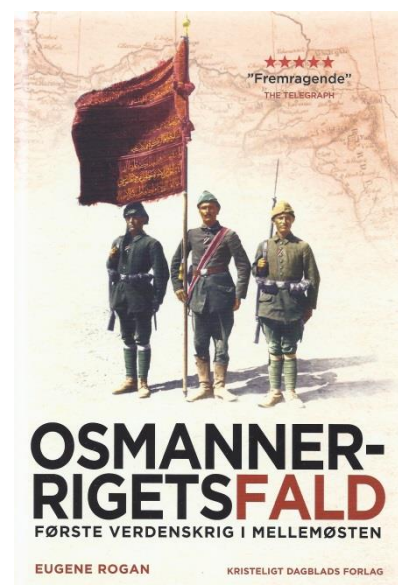
Steen Ramsgaards bog er en velskrevet, personlig og vedkommende fremstilling af det jugoslaviske mareridt og supplerer fint folk som Karsten Fledelius.

Hans-Henrik Christensen

Osmannerrigets fald

EUGENE ROGAN: "*Osmannerrigets fald. Første Verdenskrig i Mellemøsten*". Oversat fra engelsk af Lotte Follin. Kristeligt Dagblads Forlag 2016. 587 sider, 300 kr.

Osmannerriget, med centrum i Anatolien i det nuværende Tyrkiet, grundlagdes omkring år 1300 af Osman 1. – deraf rigets navn – og gik endeligt under efter Første Verdenskrig, der nok betød store vundne slag, bl.a. ved Gallipoli, men 'på bundlinjen' ved krigens afslutning noterede et gigantisk nederlag. De allierede Entente-magter levnede ikke noget til de slagte parter Tyskland, Østrig-Ungarn og altså heller ikke Osmannerriget. Kun Kemal Atatürks samt hans partisaners succesfulde kamp imod det græske forsøg på at underlægge sig dele af Anatolien hindrede vel Tyrkiets fuldstændige opdeling mellem de sejrende parter og sikrede en tyrkisk republiks overlevelse fra 1923, da nationalhelten Atatürk blev landets præsident. Med denne Tyrkiets overgang til national, verdslig republik afskaffedes sultanatet og kalifatet, alt i alt klare tegn på intentionen om landets fremtidige modernisering og sekularisering og opgør (måske til dels af krigsnederlagets nødvendighed) med landets imperiale fortid.

Riget havde i 1914 en udstrækning østpå (regnet fra det anatolske hovedland) over til Persien – besad altså meget store og væsentlige dele af det nuværende Irak – helt ned til Den persiske Golf, og besad sydpå det meste af det nuværende Syrien, hele Libanon, Palæstina, Sinaihalvøen og det meste af den arabiske halvøes vestlige del med Yemen og de hellige byer Medina og Mekka. Det var altså et rige af en ganske anselig størrelse og indflydelse, især i den muslimske verden, skønt af udstrækning en del mindre end i storhedstiden indtil 1600-tallet, hvor bl.a. også den sydøstlige del af Europa og mere endnu var en del af osmannernes interessesfære.

Oxford-professoren Eugene Rogan har skrevet en meget levende skildring (bogens første engelske udgave udkom i 2015) af Osmannerrigets sidste faser: Første Verdenskrig, krigsnederlaget og de sejrende Ententelandes opdeling af riget imellem sig. De umådeligt mange og komplicerede interesser, holdninger, politiske, økonomiske og sociale forhold, tilfældige og mindre tilfældige begivenheder samt individuelle skæbner og ytringer før, under og efter krigen fremstiller Rogan på vidende, forstående hhv. forklarende vis til en overskuelig mosaik – dvs.: så overskuelig som et i sig selv meget vanskeligt overskueligt emne som dette kan være.

Rogan sammenfatter selv sin næsten 600 sider lange og med noter spækkede fremstilling på denne måde:

”Første Verdenskrig havde enorm indflydelse på udformningen af det moderne Mellemøsten. Da Osmannerriget faldt, blev det tyrkiske styre erstattet med europæisk imperialism, og efter fire århundreders forening i et multinationalt rige under osmannisk muslimsk styre var araberne pludselig delt op i en række lande under henholdsvis britisk eller fransk herredømme. Nogle få lande opnåede selvstændighed inden for grænser, de selv havde lagt – Tyrkiet, Iran og Saudi-Arabien er særligt fremtrædende tilfælde. Det var imidlertid kolonimagterne, der i de fleste tilfælde trak grænserne og dikterede styreformen i landene i regionen som en del af forliget efter krigen”.

Én begivenhed i det forgående Osmannerriges historie tiltrækker sig aktuelt mere opmærksomhed end vel nok de fleste hvis ikke alle andre, nemlig folkemordet på armenierne. Også denne ufattelige tragedie beskriver Rogan indgående. Efter krigen blev de ansvarlige immervæk idømt strenge straffe, flere blev dømt til døden, af en tyrkisk domstol, de hovedansvarlige dog in absentia, da de var flygtet bl.a. til Tyskland. Flere af disse blev dog siden myrdet ved attentater udført af armeniere.

I dag er der dog mildest talt (stadig) uenighed om, hvorvidt der var tale om folkemord. Det officielle Tyrkiet er af den opfattelse, at de kristne armeniere i høj grad var en femte kolonne, var potentielt samarbejdende med de ligeledes kristne fjender fra ikke mindst England, Frankrig og Rusland. Rogan synes af den opfattelse, at der var tale om folkedrab, sammenligneligt med nazisternes bestræbelse på jødernes udryddelse. Imidlertid er han ikke blind for, at nogle armeniere faktisk var kollaboratører, hvilket han dog eftertrykkeligt ikke lader gælde for nogen undskyldning.

Bogen oplyser læseren solidt og godt om sit på ingen måde perifere, men nok for mange ret underbelyste emne, og så besidder den den fordel, at den også ser begivenhederne i et osmannisk perspektiv, ikke blot i sejrherrenes.

Poul Ferland
poulferland8@gmail.com

Seksual- og socialpolitik i Mellemlkrigstidens Danmark

DORTHE CHAKRAVARTY: *"Jo. Carlsbergfruen der gik sine egne veje. Et portræt af Jo Jacobsen"*. Gyldendal 2016, 291 sider, illustreret S/H, 300 kr.

I denne bog skriver historikeren Dorthe Chakravarty (f.1971) om forfatteren og debattøren Jo Jacobsen (1884-1963). Som titlen antyder, var Jo Jacobsen i perioden 1906-1917 gift med Carl Jacobsens yngste søn, Vagn Jacobsen. Ægteskabet gik dog i stykker og Jo Jacobsen skulle derfor i tiden efter skilsmissen finde noget andet at lave end at være frue på Carlsberg.

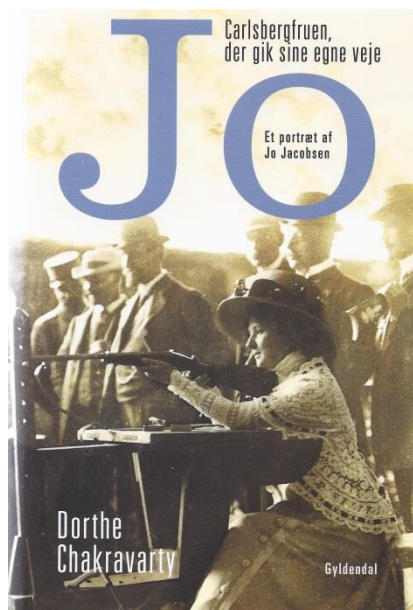
I stedet kastede hun sig ud i seksual- og socialpolitiske emner, hvor hun oftest fulgte sin egen linje. Således var hun oprindelig på linje med Johannes Leunbach og Thit Jensen i foreningen Frivilligt Moderskab i spørgsmålet om fri abort. Venskabet mellem dem gik dog i stykker sidst i 20'erne, da Jo Jacobsen begyndte at tale revolution og fri abort på linje med kommunisterne.

En anden allieret er socialminister K. K. Steincke, som Jo Jacobsen møder på Jenlemødet i 1925. Her udvikler der sig et livslangt venskab, som på grund af "kommunistkællingen" Jo Jacobsens ekstreme politiske holdninger dog aldrig bliver officielt, men Steincke støtter dog diskret Jo Jacobsen i årene efter.

I 30'erne bliver Jo Jacobsen præget af psykoanalysen, hvor specielt Wilhelm Reich var en inspirationskilde. Helt i Jo Jacobsens ånd søger Reich i foreningen SexPol at forene sex og politik. Desuden følger vi også Jo Jacobsens rejser til Berlin og Wien, hvor hun søger inspiration blandt nogle af psykoanalysens foregangsmænd og -kvinder.

Samlet set beskriver bogen derfor en progressiv, men også besværlig kvindes kamp for en række synspunkter som er blevet *comme il faut* i dag.

Bogen vil kunne benyttes i forbindelse med et emne om kvinder og seksualpolitikens rolle i kulturkampen i trediveerne og har bagest både fodnoter og en litteraturliste til inspiration. Bogen anbefales til skolens bibliotek.

Rasmus Østergaard

Kilder til det moderne gennembrud?

KRISTIAN HVIDT: *"Det moderne gennembrud set igennem Erik og Amalie Skram"*. Vandkunsten 2015. 412 sider, 350 kr.

"Jeg kan godt forstå du er faldet for det kildemateriale"

Sådan sagde Leo Tandrup til mig da jeg skrev opgave om et topmøde mellem Chr. 4. og Gustav Adolf i 1629. Det er jo sådan lidt et tveægget sværd; på den ene side et kompliment til nogle gode kilder, på den anden side ligger der måske i 'faldet for' en antydning af, at man har ladet sig styre lidt for meget af sit materiale.

Jeg kom til at tænke på det flere gange mens jeg læste Kristian Hvidts *"Det moderne gennembrud set igennem Erik og Amalie Skram"*, som især er baseret på personlige breve til og fra Erik og Amalie Skram, men også andre kulturpersonligheder kommer til orde, fx brødrene Brandes og Viggo Hørup.

Hvidt skriver i indledningen, at han har forsøgt at lade kilderne tale så meget som muligt for sig selv: "Der er ikke en dråbe fiktion i denne bog". (!)

Idéen er at se et udsnit af danmarkshistorien gennem ægteparret Skrams personlige filter, og det er også medrivende, men nogle gange er kildeuddragene lidt lange og man savner lidt mere kritisk distance og at komme et spadestik dybere, fx i forbindelse med striden om Københavns befæstning - men det er nok meget forlangt af et oversigtsværk.

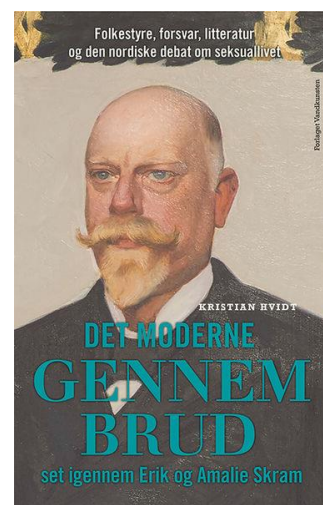
Erik Skram deltog i 1864 som 17-årig på Dybbøl Banker, han arbejdede som stenograf på Christiansborg fra 1869 – 1918 og oplevede slagsmålene mellem Venstre og Højre fra første parket. Han skrev teater- og litteraturanmeldelser for diverse aviser og tidsskrifter, og så fik han selv udgivet flere romaner og skuespil.

Men det der fylder mest i bogen er det stormfulde forhold til forfatterinden Amalie Skram fra Bergen midt under sædelighedsfejden. Erik Skram og Amalie Müller mødte hinanden til Bjørnstjerne Bjørnssons jubilæumsfest i august 1882 og blev stormende forelsket og gift et par år senere.

Erik Skram støttede Amalie som forfatter, både praktisk, professionelt og økonomisk og hun får større succes både kunstnerisk og materielt end ham. I dag læses Amalie Skrams værker i hvert fald stadig i dansktimerne.

Erik og Amalie var på hver sin side i sædelighedsfejden: Erik sympatiserede med Brandes ønske om fri kærlighed for begge køn før (og i?) ægteskabet, mens Amalie var tilhænger af Bjørnssons "handskemoral", opkaldt efter skuespillet "En handske", der fordrer kyskhed før ægteskabet af begge køn. Så kunne man måske forvente en masse gode kilder til at belyse dette – men det har de to måske diskuteret over aftensmaden.

Amalie Skram var jaloux på sin ægtemand, som hverken be- eller afkræftede at han "gik til fruentimmer" ved siden af ægteskabet til Amalies store frustration. Den var nok ikke gået i dag. Hun får et sammenbrud og indlægges i to måneder på Kommunehospitalets nye sjette afdeling og får stof til sin næste nøgleroman

'Professor Hieronimus', som udleverer personalet og skaber stor debat om psykiatrisk behandling i samtiden.

Kristian Hvidt refererer mange af Amalie Skrams noveller og romaner og læser dem biografisk, ja ligefrem som kilder: "Med sin sitrende intensitet og præcise dialog er det stor kunst, men også en historisk kilde, der skal ses i forhold til mange andre kilder" (Om professor Hieronimus s. 352). Jeg ved da, at nogle læsere af dette blad pure afviser brug af fiktion som kilder til noget som helst. Så det er da lidt kontroversielt.

Parret blev skilt i 1900 og Amalie Skram døde i 1905, Erik Skram dør først i 1923.

Til sidst refereres en sjov episode hvor Edvard Brandes udfordrede skuespilleren Robert Schyberg til en vaskeægte duel, fordi han gav Brandes en ørefigen som tak for en dårlig anmeldelse i Politiken. Erik Skram sekunderede Brandes sammen med Peter Nansen. I Ermelunden blev der vekslet 4 skud, men ingen af dem ramte og duellanterne måtte så gå hver til sit med uforrettet sag – men de fik hver 14 dage i spjældet.

Det er også spændende at læse om de første folkevalgtes arbejdsvilkår på Christiansborg i de af kongen "allernådigst indrømmede værelser". Der var et lokale med 29 natpotter, og så var der 3 sæt skrivetøj til 150 folkevalgte i de to kamre.

Bogen anbefales til skolens bibliotek og er selvfølgelig også relevant i forbindelse med danskopgaver om sædelighedsfejden.

Lars Henriksen

14 amerikanske tænkere

ASTRID NONBO ANDERSEN OG CHRISTIAN OLAF CHRISTIANSEN (red.):
"Amerikanske tænkere. 14 intellektuelle der ændrede USA".
Informations Forlag 2016. 352 sider, 300 kr.

Bogen omhandler – og, for visse af de fjorten tænkere vedkommende, nyintroducerer – 14 amerikanske 'intellektuelle', som redaktørerne vælger at kalde dem.

'En intellektuel' er et mærkeligt begreb, måske ovenikøbet ofte noget misvisende; det kunne nemlig ud fra ordets betydning synes som om, at den 'intellektuelle' udelukkende beskæftiger sig med en art ren fornuft, hvad der i bedste fald ikke er tilfældet. Thi den intellektuelle, der i højeste grad fortjener betegnelsen, er mindst lige så sensitiv, som han/hun er fornuftsbundet, har altså også en særdeles udviklet sans for det sansbare og for al verdens enkelte ting og relationer, herunder de samfundsmæssige.

Om dette gælder for alle de i bogen behandlede amerikanere, og om de alle i det hele taget kan gælde for intellektuelle, selv på baggrund af en mere snæver, platonisk definition a la 'herrer vi ere i idéernes rige', vil jeg lade være op til den enkelte læser. Men det gælder dog utvivlsomt grundlæggende, at mange amerikanske intellektuelle, filosoffer, videnskabsfolk, politikere og samfundsdebattører i høj grad

pragmatisk har rettet og stadig retter sin opmærksomhed imod den konkrete virkelighed og den aktuelle, praktiske løsning af dens problemer snarere end imod mere abstrakte idéer.

Redaktørernes definition udvider imidlertid begrebet om den intellektuelle i forhold til ovenstående:

”En intellektuel er (...) en person, der bruger sin dybt forankrede viden til at tale magten midt imod og søge konkret indflydelse i samfundsanliggender”.

Således anses den 'offentlige intellektuelle' ('the public intellectual', i modsætning til, hvad man kunne kalde den elfenbenstårns-intellektuelle) her ganske plausibelt for også at være samfundskritiker og i hvert fald i en vis forstand og til en vis grad politiserende.

Bogens 15 artikler, inklusive de to idéhistoriske redaktørers ligeledes meget informative indledning, er idéhistoriske introduktioner til politiske tænkere fra slutningen af det 19. århundrede til nutiden, er introduktioner til deres liv, tænkning, virke, samtid samt deres teoretiske og/eller politiske indflydelse. Den er inddelt i tre hovedafsnit om hhv. 'liberale', 'konservative' og 'venstreorienterede' intellektuelle. Til de 'liberale' hører, som vel nok de mere kendte, bl.a. John Dewey, John Rawls og Richard Rorty, til de 'konservative' Leo Strauss og Ayn Rand, og endelig behandles som 'venstreorienterede' bl.a. C. Wright Mills og Martin Luther King jr.

Trods den noget heroiserende undertitel ”14 intellektuelle der ændrede verden”, som tilsyneladende overvurderer personlighedens historiske rolle, er artiklerne indholdsmæssigt gedigne bidrag til idéhistorisk oplysning om et felt, hvor vi i Europa og Danmark nok kan have oplysning behov. Artiklerne er gennemgående spændende og skrevet også for den alment interesserede i politisk tænkning.

Et kendetegn ved den liberale amerikanske tradition er ønsket om, at

”... kampen for social retfærdighed skulle være det grundlæggende princip for skabelse af Amerika”,

som det hedder i Hans Henrik Hjermitselevs artikel om Rorty. Liberalisme i USA er således noget andet end (ny)liberalisme i Europa, der primært kendetegnes ved ønsket om et helt frit marked. Den ideologi hedder snarere libertarianisme i USA.

Vibeke Schou Tjalve skriver om den konservative teolog Reinhold Niebuhr (1892-1971) og citerer ham for følgende, hvori han, der skønt nationalt sindet var skeptisk over for amerikansk militaristisk nationalisme, i 1942 påpeger nødvendigheden af menneskers ydmyghed, selv i krig:

”At være i en kamp vil sige at forsvare en sag mod fare, at forsvare sin nation mod dens modstandere, at stræbe efter sandhed og mod fejl, at forsvare retfærdighed mod uretfærdighed. At være over kampen betyder, at vi forstår, hvor uperfekt den sag, vi forsvarer, er, at vi angrende medgiver de synder, også vores nation har begået, at vi erkender den fælles menneskelighed, der binder os til selv de mest grusomme fjender, og at vi er bevidste om vores fælles behov for nåde og tilgivelse”.

Hans konservativisme består således ikke mindst i bekendelse til nation og ikke mindst til Gud og troen på menneskets syndighed og fejlbarlighed. Men også det mere fællesamerikanske tankegods i form af pragmatismen har Niebuhr del i, en tankeretning, der er

"... åndsbeslægtet med den amerikanske tradition for viden, der kan bruges til noget, for politik som det muliges kunst, for handling over resignation og for kritik, der har til hensigt at forandre og forbedre, ikke totalt at forkaste".

Amerikansk konservatisme er imidlertid rummelig og huser i denne bog også ateisten og ultraliberalisten – eller ultralibertarianeren, om man vil – Ayn Rand.

Et generelt indtryk af de i bogen behandlede tænkere, intellektuelle eller ej, er en vilje hos dem til at gøre sine egne iagttagelser og gøre sig egne tanker. Det gælder også og ikke mindst den 'venstreorienterede' C. Wright Mills (1916-62), som Pål Strandbakken skriver om. I bogen *White Collar* fra 1951

"... havde han som flere andre observeret, at Marx' profeti om polarisering mellem en stadigt voksende arbejderklasse og en konstant svindende overklasse ikke holdt stik. Tværtimod var det middelklassen ('the white collars'; pf), som så ud til at vokse i dét, som dengang var verdens mest moderne og ikke mindst rigeste samfund".

Mills var også den, som påpegede risikoen for en bestemt udenomsparlamentarisk elites, 'det militær-industrielle kompleks', for betydelige indflydelse på amerikansk politik.

Bogen omhandler som nævnt primært samfundskritiske tænkere af den ene eller anden eller tredje observans, og af den grund er måske ikke de mere eller mindre enøjede fremskridtstroende og de udelukkende på fanatisk tro baserede opfattelser ikke tematiseret i selvstændige kapitler, da protagonistene enten ikke er kritiske eller ikke er primært tænkende, men troende. Ikke desto mindre kommer bogen vældig fint omkring amerikansk samfundsrelateret tankeliv, og den kan anbefales alle med professionel eller almen interesse for også nutidens USA og for idéernes, ikke mindst de politiskes, historie.

Poul Ferland

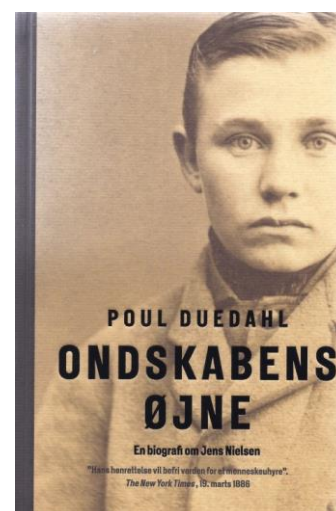
poulferland8@gmail.com

Fattigdommes svøbe eller syg i sindet?

POUL DUEDAHL: *"Ondskabens øjne. En biografi om Jens Nielsen"*. Gads forlag 2016. 366 sider, 300 kr.

Bogens forside er et fotografi af hovedpersonen: Jens Nielsen. Fotografiet er taget i 1877 af Odense Politi og viser en dreng på 14 år, der stirrer stift ind i kameralinsen. Denne stirren ligger til grund for bogens titel: "Ondskabens øjne", hvor titlen også pejler os frem til samtidens syn på Jens Nielsen. Således New York Times: "Hans henrettelse vil befri verden for et menneskeuhyre" (s. 281)

Hvem var denne Jens Nielsen? Hvordan gjorde han sig fortjent til omtale i selveste New York Times? Og hvilke gerninger førte til opfattelsen af Jens Nielsen som ondskaben selv?

Poul Duedahl behandler indgående disse spørgsmål. Afdækningen er en lang fortælling om småkårsfolks ulykke, elendighed og triste skæbner i en tid, hvor børneopdragelse og korporlig tugtelse gik hånd i hånd. Fysisk voldsanvendelse og hævn var en del af samfundets reaktioner, når forbrydelser skulle straffes.

Jens Nielsen blev født i 1862 af fattige forældre. Faderen, kaldet "Fåretyven", var småkriminell, og moderen Karen Marie var født som krøbling. Faderen var ikke en aktiv del af Jens' barndom, men dukkede op sjældne gange som regel på flugt fra myndighederne. Moderen måtte allerede i 1864 opgive at forsørge Jens og sig selv, og 1864 henvendte hun sig til fattigvæsenet i Jyderup. Karen Marie forblev fattiglem resten af sit liv. Jens voksede op i fattighuse og fattiggårde, og allerede fra 3 årsalderen udmærkede han sig som "Fåretyvens søn" ved at spise sig mæt i æbler, som han hentede i folks haver. Straffen for at spise sig mæt var tørre tæsk, og Jens fik dagligt prygl af såvel sin mor som fattiggårdsbestyreren. Drengen holdt sig ikke kun til æbler på sine rundture, og med tiden blev han frækkere og frækkere; blandt andet stjal han fra fattiggårdsbestyrerens lejlighed. I 1872 blev Jens flyttet til Flakkebjerg Opdragelsesanstalt, da bestyreren på Brokøb Fattiggård mente, at Jens var for vild og umulig til at kunne bo, hvor de øvrige indlagte var en blanding af gamle, krøblinge, landstrygere, ludere og lommetrye.

I perioden september 1872 til januar 1879 var Jens anbragt på Flakkebjerg Opdragelsesanstalt og den jyske filial Landerupgaard. Anstalterne blev drevet af far og søn: Gamle og Unge Møller, og det vigtigste opdragelsesmiddel var tæsk og gennemprygling af børnene til blodet sprang af den bare ryg. I 1873 lå den 10 årige Jens gennempryget og bagbundet 1 måned i brændeskuret på Landerupgaard. En dreng, der skulle give Jens et krus vand og brødskorpe fortalte: " Han havde fået så mange klø, at han ikke kunne røre sig" (s. 74).

Jens forsøgte flere gange at flygte, men blev hver gang indfanget. I 1879 udtænkte han den ultimative flugtplan, idet han forsøgte at brænde Landerupgaard af. Planen mislykkedes og Jens blev dømt for brandstiftelse. Straffen var 2 års forbedringshusarbejde, hvilket betød, at Jens skulle i Vridsløselille Straffeanstalt. Vridsløselille var et nyt stort fængselskompleks med enkeltmandsceller, hvor nye tanker om straf blev brugt. 23 timer i døgnet skulle Jens opholde sig i cellen og selv under gårdture, kirke- og skolegang blev fangerne holdt totalt isoleret fra hinanden.

I efteråret 1880 blev Jens løsladt, og Jyderup Sogneråd besluttede at betale en enkeltbillet til Amerika, så sognet en gang for alle kunne slippe af med ham.

Sådan skulle det dog ikke gå, idet Jens på ingen måde kunne begå sig i det fremmede og ved hjælp af sine færdigheder som tyv, brandstifter og svindler lykkedes det ham at komme retur til Danmark i juni 1883. Allerede 3 uger senere blev Jens anholdt og sigtet for brandstiftelser i Valby. Ved anholdelsen tilstod Jens desuden at have anstiftet brande i havneanlæggene i London i 1881. Skaderne kostede det engelske samfund et beløb svarende til ca. 27 millioner danske kroner. Med denne tilståelse blev Jens i "The Times" kaldt: "en international forbryder af den farligste art" (s. 242).

Jens Nielsen blev idømt tugthusarbejde på livstid i Horsens Straffeanstalt, hvor han blev anbragt i juli 1884. Fængselsopholdet blev en lang kamp, hvor kulminationen var 3 forsøg på at slå fængselsbetjente ihjel. Den 8. november 1892 blev Jens henrettet 30 år gammel.

Kildematerialet og kildestudierne til bogen er omfattende, det virker, som om Poul Duedahl har endevendt alle tænkelige arkiver, der kunne rumme materiale om Jens Nielsen. Desuden foreligger der et enestående

materiale fra tiden i Horsens, idet Jens Nielsen havde nedskrevet sine erindringer. Disse erindringer bruger Poul Duedahl, og vi kommer på denne måde lidt tættere på Jens. Bogen er opbygget kronologisk, så vi følger Jens fra vugge til grav. Bogen er forsynet med et omfattende noteapparat og et appendiks, hvor vi i kort form får en oversigt over familieforhold og begivenheder i Jens Niensens liv.

Efter endt læsning står fotografiet af den 14 årige Jens knivskarpt – det har ikke været til at holde ud at følge et barn, der fra begyndelsen af sit korte liv kun kunne komme på afveje i forhold til samtidens regelsæt. Den sociale elendighed, de mange forskellige former for tæsk og prygl gjorde helt åbenlyst drengen uimodtagelig overfor almindelig menneskelige kontakter. Selv de få mennesker, Jens mødte, der ville hjælpe ham, endte han med at stjæle fra.

I undervisningen vil uddrag fra bogen kunne skabe debat og perspektiv. Den vil fint kunne bruges i forløb, hvor nutidens politiske debatter om fattigdom og strafudmåling indgår, idet bogens særlige blik på fattigdommens svøbe måske kan nuancere debatten.

Susanne Geisler

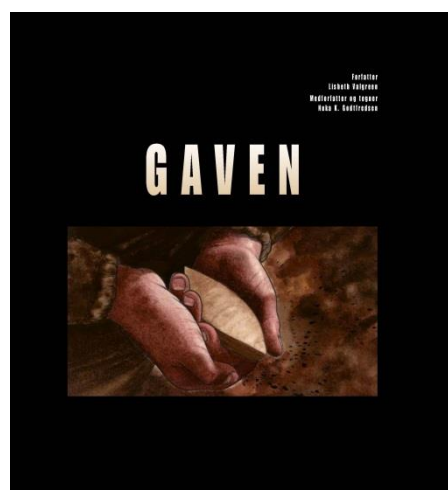
1700-tallets Grønland

LISBETH VALGREEN & NUKA GODTFREDSEN: "Oqaluttuaq 3. Gaven". Nationalmuseet 2015, 60 sider, 199 kr.

Grønlands historie er igen ved at vinde frem. Således har Nationalmuseet og det grønlandske forlag Ilinniuisiorfik lanceret Grønlands historie som tegneserie eller måske snarere graphic novel. At opgaven tages seriøst vidner om, at forfatterne til denne tegne serie er cand.mag. i Eskimologi, Lisbeth Valgreen og den grønlandske kunstner Nuka Godtfredsen (f.1970).

I denne tegneserie fortæller de gennem en række smukke tegninger historien om Grønland i 1700-tallet gennem inuitdrengen Qjuuttaq. Her fortælles med udgangspunkt i originalt materiale historien om kulturmøder, mission, hævndrab, tuskhandel og venskaber i Vestgrønland set fra et grønlandsk synspunkt. Foruden selve tegneserien fortæller et interessant efterskrift om tilblivelsen af bogen og hvilke overvejelser der ligger til grund i form af materiale og valg hovedperson, som i virkeligheden levede senere.

Bogen vil være et fint indslag til et forløb om Grønlands historie, hvor den både kan analyseres som fremstilling eller som eksempel på erindringspolitik eller historiebrug. Bogen anbefales til privat brug eller til skolebiblioteket.

Rasmus Østergaard

Kajs Grønlandskrønike – magt, håb og kampe på vejen mod det moderne Grønland

SUSANNE CHRISTIANSEN: *"Kajs Grønlandskrønike"*. Informations forlag 2015, 309 sider, 215 kr.

Kaj Kleist og parløbet med Grønland

Med Susanne Christiansens bog *"Kaj Grønlandskrønike"* få vi serveret et interessant dobbeltblik på det Grønlandske samfunds udvikling gennem de sidste cirka 70 år. Betegnelsen dobbeltblik benyttes, fordi der er tale om en todelt portrætbog, hvor det der portrætteres *for det første* er embedsmanden Kaj Kleist liv og *for det andet* Grønlands nyere historie.

For sidstnævnte gælder, at den historie der fortælles, er beretningen om Grønlands udvikling henimod et moderne samfund. Det er således bogens erklærede mål at "... fortælle den nyeste grønlandske historie" (s.7) samt redegøre for Grønlands forsøg på løsrivelse fra den koloniale fortid på vejen mod demokratisering og selvstændighed.

Undervejs rundes også de så ofte omtalte sociale problemer på Grønland. Disse indbefatter både forskelle på Øst- og Vestgrønland samt udfordringer med hensynende bygder, fattigdom, arbejdsløshed, høje selvmordsrater, stofmisbrug og et massivt alkoholforbrug. Alkoholproblematikken strækker sig fra de generelle problemer i det Grønlandske samfunds bund, til Kaj Kleists personlige oplevelse af Jonathan Motzfeldts både tiltagende og tilbagevendende alkoholmisbrug, mens denne sad på magten i Landstinget for partiet Siumut.

Fremstillingen af Grønlands nyere historie er dog meget nuanceret og bliver aldrig til en ensopret fremstillingen af Grønlands sociale udfordringer. For med udgangspunkt i Kaj Kleist oplevelse gives et vedkommende, personligt men også vidtrækkende syn på moderniseringen, sådan som den har formet sig. Undervejs rundes både de store forsøg på at reformere Grønland med Grønlandskommisionens arbejde i 1950'erne og 60'erne (G-50 og G-60) samt elementer som hjemstavns- og fødestedskriteriet, uddannelsessystemet, etableringen af partier og vejen til hjemmestyre. Den politiske historie omtales helt frem til Aleqa Hammonds stærkt konstruerede nationalistiske italesættelse af Grønlands mulige fremtid, og videre til hendes fald på personligt forbrug af offentlige midler. Også historien om udvindingen af råstoffer i Grønland inddrages undervejs, og særligt det ulmende forhold til Kina berøres.

Mens der males et billede af det grønlandske samfund, dets politik og befolkningens kår og levevis, undlades den klassiske og lidt fortærskede vinkel om den fantastiske og fascinerende ø med den barske men smukke natur helt.

Vedrørende førstnævnte portrættering af Kaj Kleist liv, så gælder det, at bogen ikke er en biografi i traditionel forstand. Udgangspunktet for bogen er Susanne Christiansens interviews med Kaj Kleist. Kleists liv ses som et integreret parløb med Grønlands udvikling. Set fra en historiefaglig vinkel er det en af bogens primære styrker, at Kajs liv bliver et eksempel på samspillet mellem det individ, der engagerer sig i verden og så den historiske kontekst. For historikeren er det en interessant vinkel, for indirekte pointeres det, at ethvert menneske er formet af sin historiske samtid.

Kaj Kleists liv følges kronologisk og lineært gennem bogen. Vi starter med barndommen på de første sider og slutter med alderdom, pension og året 2014 på den sidste side.

Født ind i den grønlandske elite, med en far der var præst, var grunden for Kaj Kleist allerede lagt, fra barndommen til et liv i den grønlandske top. Kajs første møde med Danmark påtvinges lettere traumatisk efter et fald fra en trappe. Kun 9 år gammel må Kaj forlade sine forældre og Grønland for at tilbringe 4 år i behandling på kysthospitalet i Kalundborg. Også det meste af ungdommen blev udlevet i Danmark - for kun her kunne en ung grønlandsk mand med ambitioner få en tilstrækkelig høj uddannelse. Kaj prøver en række uddannelser af, før han finder sit kald som embedsmand på Grønland. Det er dog i København at Kaj for første gang møder de senere så berømte "3 isbjørne" (Lars Emil Johansen, Moses Olsen og Jonathan Motzfelt) der blev de mest magtfulde mænd i grønlandsk politik fra 1970'erne og frem. Venskaber der varer hele livet grundlægges, og det er blandt andet dette netværk der, ud over Kajs høje arbejdsetik og intelligens, er med til at sikre Kaj en central plads som ledende embedsmand i en periode, hvor Grønland med stor hast udviklede sig til et moderne samfund. Kaj Kleist når både at være partisekretær for Grønlands største parti Siumut, at blive kultur- og undervisningsdirektør, direktør for Hjemmestyret, og at blive udenrigsdirektør. Og da et langt liv som embedsmand er ovre, benyttes pensionisttilværelsen blandt andet til at fungere som kommunikationsdirektør for General Nice Development (tidligere 'London Mining'), - ét af de kinesisk finansierede firmaer, som muligvis vil stå i spidsen for en fremtidig udvinding af Grønlands mineraler.

De mere personlige dele af bogens dobbeltblik er altså Grønland set fra den privilegerede klasses synsvinkel, med alle de kildekritiske konsekvenser det må resultere i. Rent forfatterteknisk så citeres Kaj Kleist aldrig direkte. Det er et lidt uheldigt valg at træffe, at man i en erindringsbog ikke hører hovedpersonen tale selv. Derudover er bogen konsekvent fortalt i 3. person og datidsform, og det giver en lidt upersonlig og vel egentlig uhensigtsmæssig afstand mellem læser og hovedperson.

Det er også lidt trættende at samtlige kapitler starter "In medias res" (eks. kapitel 2: "Det var næsten ikke til at finde rundt i den 240 kvadratmeter store inspektørbolig..." s. 92, Kapitel 5: "Kaj blev i al hast kaldt til telefonen på den lille vejstation i Danmarkshavn..." s. 165 osv.). Teknisk set har in medias res den styrke, at den kan vække nysgerrighed og undren hos læseren, men man kunne måske have varieret fortælleformen meget mere, når det nu er en hel bog, og ikke kun en artikel, der er tale om. Dette tekniske valg medfører, at man som læser kan føle sig talt ned til.

Danskerne og formynderiet

Grønland-Danmarks fælles historie er præget af nuancer og komplikationer der både indeholder elementer af venskabeligt følgeskab, gensidig respekt, men også af mindre ydmygelser og magtmisbrug. I lyset af den verdenshistoriske kolonihistorie (særligt hvis man ser på kolonihistorien i Afrika) må Grønland-Danmarks fælles kolonihistorie dog siges at tilhøre den absolut mildeste del. Ingen tvivl om at Danmark har opført sig både som koloniherre og som en formynderisk patriark overfor Grønland, men det glemmes tit, at Danmarks beslutninger vedrørende Grønland ofte har været med grønlandske politikeres samtykke eller direkte opfordring (jf. eksempelvis Avgo Lynges udtalelse i 1952: "...vi [ser] mange steder kolonikampe, hvor de indfødte kæmper for at løsrive sig fra moderlandet og blive selvstændige. Det gør de, fordi de mener, at dette er bedst for dem selv. Men her i Grønland vil vi gerne gøre det modsatte. Her vil vi gerne benytte vor egen nyligt erhvervede selvbestemmelsesret til et initiativ til at knytte Grønland fast til moderlandet..." i Aqigssiaq Møller o.a.: *Kalaallit Nunaat*. Gyldendal. KBH 1999. s. 265). Uden her at åbne

Pandoras æske for den multidimensionale diskussion om danskerhad, kolonisering og den danske regerings andel i sociale problemer på Grønland, bør det fremhæves at "Kajs Grønlandskrønike" indeholder et nuanceret syn på kolonihistorien. Der forfalder ikke til floskler om 'ædle vilde', spolerede kontrafaktiske utopier om hvordan samfundet kunne have været uden dansk indblanding og lignende. Gennem en sober og reel fremstilling, foretager forfatteren ingen positionering, men giver os en præsentation af de komplicerede forhold omkring nutidens holdninger til kolonitiden. Bogen afdækker på fin vis nogle af de forskellige synsvinkler og holdninger til den koloniale fortid, og disses betydning for Grønlands politiske liv. Det nuancerede syn underbygges gennem valget af dobbeltblikket som beskrevet overfor. Måske af den grund kan bogen blive en udmærket kilde for historikerne i eftertidens arbejde med Grønland-Danmarks historie i sidste halvdel af 1900tallet og begyndelsen af 2000tallet?

Undervisning

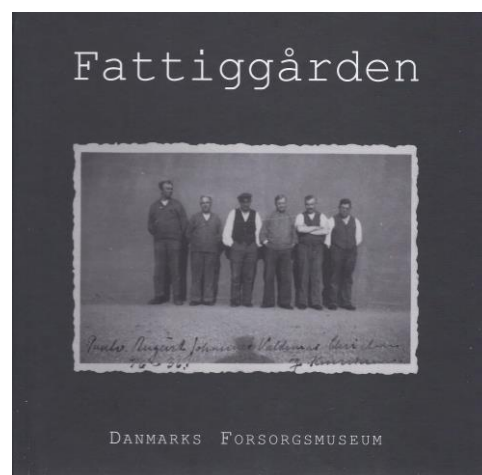
Her kan vi passende gå videre til at vurdere om bogen kan benyttes i undervisningen på STX og HF. Der er ikke tale om en undervisningsbog. Og da bogens opbygning heller ikke passer til den undervisningsform man skal praktisere i STX og på HF med relativt korte, afgrænsede forløb og med opfyldelse af diverse kernestofpinde, ja, så er bogen ikke direkte anvendelig som undervisningsbog. Her er man bedre tjent med en af Martins Breums bøger eller med udvalgte dele af Bros grundige værk (som dog er af ældre dato) *Henning Bro: Grønland – kilder til en dansk kolonihistorie*. (Det Grønlandske Selskab. KBH 1993). I foråret 2016 nedsatte Nordisk Råd en gruppe af undervisere med henblik på udfærdigelsen af undervisningsmateriale om Grønland på baggrund af "*Rigsfællesskabets historie*", en række TV-udsendelser af Martin Breum og Jakob Gottshau for DR1. Arbejdet samt TV-udsendelserne er netop blevet tilgængeligt på Emu'en, og kan gratis benyttes af alle, der måtte ønske det indenfor fagene historie, religion, samfundsfag, naturgeografi, dansk og mediefag (se <http://goo.gl/h2WVFz>). Ønsker man en grundbog om Grønlandske forhold, som også kan følges i et 1½ til 3 måneders undervisningsforløb kan man eventuelt benytte Gudbjerg-Hansen, Lavtsen og Larsen "*Flere sider af KS – Grønland*" (Lindhardt og Ringhof, 2016) - bogen kan også benyttes i STX). Velvalgt uddrag af "*Kajs Grønlandskrønike*" vil dog med fordel kunne indgå i undervisning i et tema om Grønland eller af den elev, der ønsker at skrive en opgave om Grønlandske forhold i nyere tid.

Thomas P. Larsen

Medaljens bagside

JACOB KNAGE RASMUSSEN OG SARAH SMED (Red.):
"*Fattiggården*". Forsorgsmuseet i Svendborg 2014. 123 sider, 150 kr.

Fattiggården i Svendborg oprettedes i 1872 og fungerede som midlertidigt - eller for nogles vedkommende mere permanent - hjem indtil nedlæggelsen i 1974, hvorefter det blev etableret som Forsorgsmuseum. Denne lille bog fortæller historien om institutionen i de 100 år den eksisterede.

Den handler dels om Fattiggårdens funktion men i lige så høj grad om dens beboere og personale. For beboernes vedkommende er der tale om "utilpassede", der på en eller anden måde faldt udenfor det etablerede "system". Det kunne være delvist kriminelle, "farende svende", hjemløse eller andre der havde brug for et pusterum fra det hårde slid med at få dagen og vejen til at hænge sammen. Her kunne man få en seng til at skærme for kulden, en struktureret hverdag med mulighed for at tjene lidt penge (ganske få!) ved manuelt arbejde og være sammen med ligestillede. Og dertil kunne man få noget at spise. Dette skete under fængselslignende forhold, hvor der var nøje kontrol med alles gøren og laden.

Arbejdet kunne bestå af at knuse sten til skærver, kløvning af brænde, sortering af ispinde, arbejde med dyrkning af grøntsager til brug for bespisningen af "beboerne", i køkkenet o.a.

Bogen baserer sig på Forsorgsmuseets arkivalier og der er genfortællinger fra de indlagtes journaler, interviews med tidligere ansatte og dertil tages forskellige temaer op i fremstillingsform. I forhold til undervisning i emnet ville det have været fint hvis der havde været bragt uddrag af de originale journaler om beboerne, hvoraf nogle har en endog meget spændende historie som nemt kunne inddrages som kildemateriale for at vise en del af Danmark, der ellers ikke er særligt godt beskrevet i perioden.

Bogen er meget fint illustreret med originale billeder og vil egne sig fint til i undervisningen at give nogle eksempler på et andet Danmark end det eleverne kender. Den vil også egne sig fint til elever der skriver opgaver og ikke mindst kan et besøg for hele klassen på selv museet anbefales. Dette vil helt sikkert være en øjenåbner for elever, der ellers ikke har noget kendskab til et andet Danmark ved siden af velfærdsstaten.

Peder Wiben

Transatlantisk handel

ERIK GØBEL: *"Vestindisk-guinesisk Kompagni 1671-1754. Studier og kilder til kompagniet og kolonierne. Med Peder Mariagers beretning om kompagniet"*. Syddansk Universitetsforlag 2015. 344 sider, 348 kr.

Erik Gøbel har efterhånden udgivet rigtig mange værker om dansk kolonihistorie og dette om Vestindisk-guinesisk Kompagni er hans seneste. Det behandler Kompagniets historie i hele dets levetid fra 1671-1754 med udgangspunkt i administrerende direktør for Kompagniet, Peder Mariagers, optegnelser i et håndskrift, der afsluttedes i 1753 – året før Frederik 5. overtog alle Kompagniets aktiver. Beretningen blev forfattet på basis af Kompagniets arkiver gennem hele perioden og på opfordring af Kompagniets daværende præsident A. G. Molkte.

Ved oprettelsen i 1671 havde Kompagniet været "... et vigtigt redskab for staten som i 1671 ikke selv havde kræfter til at etablere en koloni i Vestindien eller til selv at forestå søfart og handel dertil med alt, hvad dertil hørte." (s. 150) Ved lukningen af Kompagniet var staten i en helt anderledes styrket position og Kompagniet havde dermed udtjent sin funktion og alle indskudshaverne fik deres indskud i selskabet udbetalt til pari – en særdeles fordelagtig handel for disse.

Der tegnes ellers et noget broget billede af Kompagniet. Kronen dominerede Kompagniet på mange måder og var generelt i en meget stærk position til at udnævne ledelse, bestemme oktrojen (: privilegiebrev der fastlagde handelsbetingelser for et bestemt geografisk område, told, afgifter mv.) og dette dannede grundlag for privat aktietegning og dermed spredning af økonomisk risiko i Kompagniet. Og historien er ikke en succeshistorie for aktionærerne: udbytte blev kun udbetalt i meget få tilfælde (i 1714 udbetaltes 12 % og først igen i 1721 udbetaltes 8 %). I det hele taget tegnes et billede af at Kompagniet fattedes penge, hvilket ind imellem løstes ved at aktionærerne skulle bidrage med et tvunget beløb til den tomme kompagnikasse hvis de ikke ville miste hele deres indskud. Kompagniet blev på denne måde kronens forlængede arm og satte sig tungt på handelen med slaver, transporten over Atlanten af slaverne, salget af slaverne, raffineringen og salget af sukkeret i København og administrationen af Vestindien i en sådan grad at plantageejerne klagede over Kompagniets fremfærd og over at de blev opfattet som "Kompagniets negre" (s. 29). Dette affødte klager til København og var medvirkende til opløsningen af Kompagniet.

Værket arbejder naturligvis ikke udelukkende med Kompagniets historie og forhold. Disse er fornemt sat ind i en kontekst, der forklarer Kompagniets handlemåder. Her finder man kortere afsnit om forholdene i Guinea, Vestindien, overfarten over Atlanten, anlæg i København / Vestindien / Guinea, raffinaderier i København med meget mere. Særligt afsnittet om handel ss. 112-147 kunne finde anvendelse i undervisningen i uddrag bl.a. med oplysninger om sammensætningen af de varer, som Kompagniet tjente (for få) penge på.

Peder Mariagers beretning udgør en stor del af værket fra side 178-320. Denne kilde er i sig selv en guldgrube af informationer, som er optegnet kronologisk. Gøbel pointerer at beretningen naturligvis er set fra København og fra Kompagniets synspunkt, men her er rigtig meget interessant information at hente.

Blot for at nævne et enkelt eksempel kan man læse om opfattelsen af slaveoprøret på St. Jan i 1733, som vil være særdeles velegnet i undervisningen. Den kronologiske opstilling gør det nemt at finde de relevante afsnit, som man kunne have behov for i forhold til undervisningen. På trods af glosering i noter kan beretningen dog nok være en sproglig udfordring for elever – her må læreren træde til med en hjælpende hånd. Det er en gave så let at kunne få adgang til denne interessante kilde, der ledsages af en fyldig bibliografi af Peder Mariager.

Værket er naturligvis ikke skrevet til brug for undervisningen i gymnasiet, men dele heraf kan sagtens bruges i uddrag. Eksempelvis kan afsnittet på 4 sider om merkantilismen nemt inkorporeres i undervisningen ligesom mange SRP elever ville have stor gavn af at bruge tabellerne om sejlads, antallet af slaver, besætning på skibene og slavernes helbredstilstand mv. i deres skriftlige opgaver ligesom de kan finde anvendelse i den almindelige undervisning.

Endelig skal nævnes de mange rigtig gode illustrationer, der gennem hele værket supplerer fremstillingen. De stammer stort set alle fra enten Rigsarkivets eller Det Kongelige Biblioteks samlinger.

Værket kan således anbefales varmt til interesserede lærere og til undervisning i kolonitiden og må absolut stå på skolens bibliotek.

Peder Wiben

Sukker og guld

BENT KNIE-ANDERSEN: *"Sukker og guld"*. Nationalmuseet 2015. 432 sider, 375 kr.

Hoveddelen af denne bog (ss. 138-415) beskriver en lang række guldsmede på de Vestindiske Øer og de er alle omtalt enkeltvis med biografiske oplysninger om hver enkelt – også de der ikke vides at have efterladt sig noget synligt bevis på deres virke i form af smykker eller anden kunst. Denne del af bogen er skrevet på dansk med en parallel engelsk oversættelse og kan nok have stor interesse i Virgin Islands, hvor genealogien er i højsædet. Et dansk publikum til denne del af bogen er nok mere begrænset og vel fortrinsvis til specialister og ganske særligt interesserede.

Den første del af bogen er nok mere interessant for et bredere publikum (ss. 6-125 med et engelsk summary ss. 127-135).

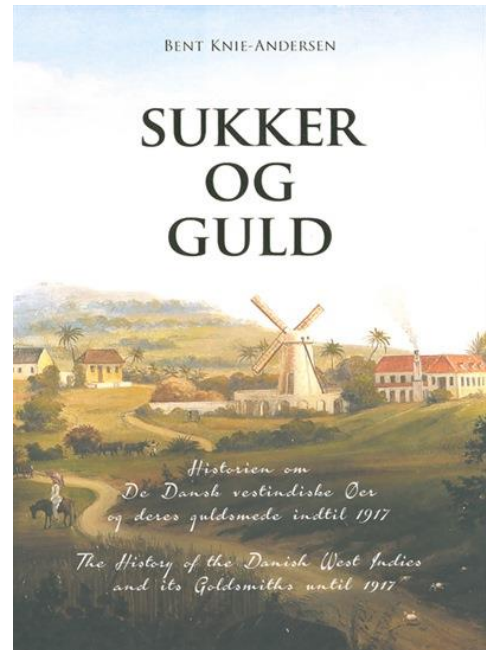
Denne introducerende del drejer sig om den danske erhvervelse, administration og livet på øerne i den 250 årige periode, hvor de var en dansk koloni. Denne del er meget interessant og giver et udmærket overblik over øernes historie i perioden.

Der indledes med en beskrivelse af den oprindelige befolkning, der bl.a. indvandrede fra Sydamerika: taino og arawak folkene. Man ved ikke særligt meget om disse folk, der blev helt udryddet, på trods af udgravninger fra Nationalmuseet. Men det er meget fint at de omtales – hvilket ikke ses ret ofte.

Herefter beskrives opdagelserne hvor de fleste europæiske lande var meget ivrige efter at etablere kolonier. Danmark var med i kapløbet allerede fra 1625 men først i 1665 udnævntes en dansk guvernør for St. Thomas ledsaget af en broget skare af svinger, hvorefter der arbejdedes hårdt for at etablere kolonien med dansk administration. Dette skete med vekslende held eftersom en stor del af de danske administratorer beskrives som guvernører, der arbejdede mere for egen vindings skyld end for kronens.

St. Thomas udviklede sig med sin gode naturhavn som sæde for pirater, der med guvernørens velvilje og god betaling fik lov til at operere fra øen. Øen var ikke særlig velegnet til dyrkning af sukkerør pga. at sit bjergrige terræn og dårlige jord. Senere udviklede hovedbyen, Charlotte Amalie, sig til en international havn og centrum for handelen i Caribien. Det var også fra St. Thomas at St Jan annekteredes i 1718. St. Jan er nok mest kendt for slaveoprøret i 1733 med meget hårde straffe til følge.

1733 købtes St. Croix af Frankrig og det var her, at den største del af den slavebaserede sukkerproduktion fandt sted. Selve slaveriet findes kun samlet omtalt på meget få sider – fokus i bogen er på den administrative del af kolonien og størst omtale får Peter von Scholten, der i 1848 frigav slaverne meget mod plantageejernes vilje. Slavernes arbejdsforhold efter 1848 få også en grundig omtale ligesom Fireburn oprøret i 1878, hvorefter forsøgene på at sælge øerne til USA – dette lykkedes som bekendt i 3. forsøg i 1917.

Bogen er indbydende og særdeles rigt og godt illustreret med masser af sjældne illustrationer – der findes ikke en side uden illustrationer – ligesom den er trykt på flot papir. Der er naturligvis en omfattende litteraturliste, enkelte noter samt et navneregister.

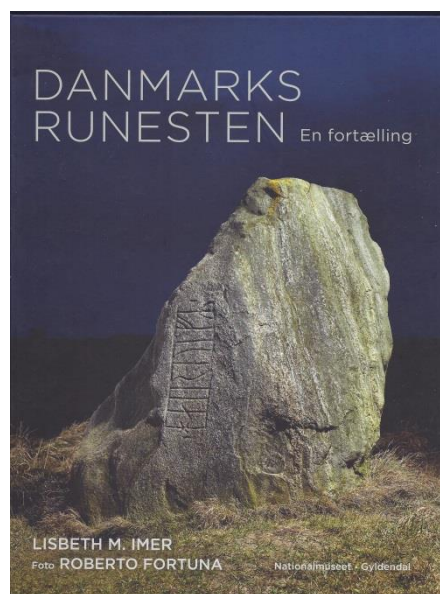
Bogen kan varmt anbefales til den læser, der gerne vil have et hurtigt overblik over koloniens historie og særligt den administrative del. Men er man mere interesseret i slavernes forhold skal informationerne søges andetsteds.

Peder Wiben

"... og han var styrmand, en meget god dreng"

LISBETH M. IMER: *"Danmarks runesten. En fortælling"*. Gyldendal / Nationalmuseet 2016. Foto: Roberto Fortuna. 364 sider, 350 kr.

I det foreliggende værk forenes museumsinspektør og seniorforsker ved Nationalmuseet Lisbeth M. Imers (f. 1973) facetterede introduktion til runestenenes verden og fotograf ved Nationalmuseet Roberto Fortunas (f. 1958) talrige billeder af høj fotografisk standard i en harmonisk helhed. For forfatteren er runestenene en hjertesag: *"Runestenene er en del af den kulturarv, som står frit tilgængelig for os alle. Det er et enestående privilegium, at vi, når som helst vi ønsker det, kan hilse på dem og de mennesker, som skabte det, der skulle blive nogle af de historiske mindesmærker, som vi den dag i dag stadig kan tage ud og kigge på"* (s. 350).

Værket betegner afslutningen på et årelangt foto- og registreringsarbejde med henblik på digital formidling af Danmarks næsten 260 kendte runesten. Imers introduktion dækker mange, og interessante, aspekter fra runestenenes tilblivelse til dateringen og tolkningen af dem og deres budskab. Runeteksternes sprog er olddansk, af vikingerne betegnet som 'den danske tunge'. Olddansk var udviklet af jernalderens urnordiske sprog, som en runeskrift, futharken med 24 tegn, var tilpasset. Inden fremkomsten af de ældre danske runesten var futharken reduceret til seksten tegn tilpasset det olddanske sprog. En yderligere udvikling af futharken fulgte gennem vikingetiden frem til middelalderens begyndelse.

Runeskriften havde den vigtige funktion at fastholde den nordiske identitet og være en magtindikator for stormændene. Runeristeren var ikke af håndværkerstand. Snarere var han stenrejseren selv eller en nær slægtning. Skriftkyndighed var næppe udbredt, men blandt stormændene var det nok en del af almen dannelse at kunne læse og skrive. Tydningen af indskrifterne blev lettet ved runestenenes design og farvelægning. Før kristendommens indførelse blev indskrifterne ristet i den såkaldte parallelordning, mens stenene efter ca. 970 ofte er ristet i

den såkaldte konturordning. Få fundne farverester viser, at man benyttede farverne rød/rødgul, brun, blå og sort i farvelægningen. Fremstilling og billeder er vedføjet en litteraturliste, en liste over illustrationer, som ikke hidrører fra Fortunas kamera samt et register.

Runestensskikken er kendt i Norge og Midtsverige allerede i romersk jernalder, og den forefindes tidligst inden for det gamle danske område, altså det nuværende Danmark, Slesvig og Sydsverige, i Blekinge i anden halvdel af 500-tallet og i 600-tallet. Fra 700- til 1100-tallet, fra yngre germansk jernalder over vikingetiden ca. 775 - 1050 til ind i middelalderen rejser runestenene sig som monumenter over dansk kulturhistorie. Kun en halv snes runesten kan med sikkerhed dateres til den tidligste periode, ligesom blot et mindre antal med sikkerhed kan dateres til 800-tallet. I 900-tallet har ikke mindst Jelling-komplekset en central rolle for vor forståelse af Danmarks, og kongemagtens, historie og overgangen til kristendommen. Efterhånden var det dog ikke alene kongemagten eller dens allierede, der rejste sten. Endog kunne kvinder forekomme som stenrejsere, omend kun få sten er rejst efter kvinder. Stenen Hedeby 4, der er rejst af Asfrid, Odinkars datter og Gnupas hustru, efter sønnen Sigtryg, har for første gang ordet 'konge' påskrevet. Også andre titler og/eller tilnavne som 'bomand', 'bonde', 'bryde', 'drot', 'drottning', 'landmand', 'smed', 'tidendemand' og 'thegn' optræder i forbindelse med de mere end 200 personnavne på vikingetidens runesten.

Runestenene fra Harald Blåtands tid og et par generationer frem, perioden ca. 970 - 1020, afspejler en tid med ufred, med krig med Tyskland og borgerkrig mellem Harald og sønnen Svend Tveskæg, med kristendommens indførelse og fremkomsten af nye socialgrupper, f.eks. en stand af veletablerede handelsfolk. Mere end halvdelen af alle danske runesten er rejst inden for disse to generationer, flest i Nordjylland og i Skåne. Den nu 200 år gamle runestensskik blev tilpasset den nye kristne kontekst, selv om indskrifterne først i løbet af 1000-tallet bekræftede tilknytningen til kristendommen. Det er bemærkelsesværdigt mange sten, som er fundet i forbindelse med kirkerne, f.eks. hele fire sten i eller omkring Ålum Kirke. Ellers placeredes de på markante eller betydningsfulde steder som vadesteder, broer, vejforløb, ved gamle gravhøje eller måske i tilknytning til den sene vikingetids handelsbyer. Indskrifterne fremhæver ofte krigeren og hans prisværdige egenskaber såsom mandsmod og dødsforagt. Niddingsdåd anføres sjældent. På stenen Vester Marie 5 læser vi dog om Asvaldes bror Alver: "... *Den gode dreng [blev] skændigt dræbt, og Skoge sveg den sagesløse*" (s. 227). Det er en grum skæbne at have et faux pas stående mejslet i sten tusind år efter hændelsen. Runestensskikken var efter ca. 1020 markant vigende gennem resten af 1000-tallet, men forekom måske helt op til år 1200. Alle omkring 40 bornholmske runesten er dog fra 1000-tallet. Den yngste daterede runesten er i Norra Åsum Kirke i Skåne. Den er rejst efter 1178 og senest i 1215 af Absalon eller Esbern Mule som et minde over dem selv og deres kirkebyggeri.

I eftertiden er der allerede tidligt dokumenteret interesse for runestenene, men en egentlig forskning grundlagdes først i 1600-tallet. Lægen og oldforskeren Ole Worm blev i 1625 af Christian 4. befalet at foretage runologiske rejser. Han blev bistået af nordmanden Jonas Skonvig, hvis tegninger af mere end 50 sten fra Danmark, Norge og Gotland indgik i Worms "*Danicorum Monumentorum libri sex*" fra 1643, den dag i dag et værdifuldt kildemateriale. Den moderne runeforsknings fædre blev filologen, professor Ludvig F.A. Wimmer og den fremragende arkæologiske tegner J. Magnus Petersen. Samarbejdet mellem dem varede fra 1875 indtil begyndelsen af 1900-tallet.

Ole Halding

Kravet om øget fleksibilitet

RASMUS WILLIG: "*Afvæbnet kritik. Om flexismens små doser af arsenik*". Hans Reitzels Forlag 2016. 235 sider. 200 kr. (m.moms), 160 kr. (u.moms)

Roskilde-sociologen Rasmus Willig har i denne bog sat sig for at analysere og diagnosticere en mængde indsamlede svar på kritik, fremsat af menige, ansatte pædagoger, sygeplejersker, politibetjente, lærere og socialrådgivere i den offentlige sektor.

Willig har fortrinsvis interesseret sig for disse professioner, fordi de "... udgør ryggraden i ethvert samfund. (...) De informerer (...) om samfundets institutionelle tilstande. Men hvad sker der i det øjeblik, deres kritik bliver mødt med svar, som afvæbner deres kritik, og hvad kan der udledes af svarene?"

De spørgsmål søger bogen at besvare med den endemåls-ambition at udlede en samtidsdiagnose af lederes svar på kritik fra menige medarbejdere i de relevante dele af den offentlige sektor.

Over mere end 20 sider opremser Willig nu eksempel på eksempel på svar på kritik fra offentligt ansatte – uden at han dog på nogen måde udelukker, at tilsvarende svar ville kunne findes på kritik fra privat beskæftigede.

Her skal jeg for konkretiseringens skyld gengive nogle få af disse svar på kritik:

"'Du er da vist udbrændt', 'Det er altså kun dig, der mener, at der er en konflikt', 'Er du ikke forandringsparat?', 'Skal du ikke hjem?', 'Negativitet avler negativitet', 'Du er vist ikke helt fremme i skoene'".

Disse svar på kritik kan siges at være typiske for de svar, som Willig refererer: de hævder, mere eller mindre implicite, de kritiske ansattes arbejdsmæssige værdiløshed, deres uafslædt overhængende

fyringstruethed og statustab, deres tilbageståenhed i forhold til teknologisk og andet samfundsmæssigt fremskridt, deres generelle stivnethed i det gamle og overhalede, altså med andre ord deres mangel på fleksibilitet. Endvidere fremhæver svarene kritikernes fatale mangel på en krævet, entydigt positiv attitude, og endelig italesættes i svarene ikke mindst individualiseringen af kritikken og dermed et grundlæggende – 'ontologisk', om man vil – isoleret og atomiseret individ, der ikke skal tro, det har forbundsfæller, eller at nogen vil imødekomme og hjælpe det. "Helvede, det er de andre", som det hedder et sted hos den franske forfatter og filosof Jean-Paul Sartre, skal man tro på svarenes indbyggede ideologi. Samtidig kræves der dog paradoksalt nok på visse præmisser uomtvistelig konventionalitet i tanke, tale og adfærd, ikke blot af ansatte, men af alle samfundets medlemmer; svarenes 'subjekt' er fundamentalt set anonymt, men kan vel nærmest identificeres med nødvendigheden, som vi jo såre ofte hører om også i dansk politik for tiden.

Der efterspørges i svarene kort sagt "et individ, som ikke er 'kritisk'", ifølge forfatteren. Et nøglebegreb, der kan siges at lægge grunden til denne efterspørgsel er Willigs neologisme 'flexisme', hvis iboende tese er, at

"... den stadigt tiltagende neoliberale udvikling er ved at lukke sig om sig selv og antage form af en mere sluttet ideologi, som ikke længere lader sig antaste. Heraf introduktionen af begrebet flexisme, der konnoterer, at den eller de, der ytrer sig kritisk, vil erfare, at de tilsidesættes eller risikerer sanktioner med fare for statustab.

Min ledende antagelse er, at de neoliberale svar på kritik producerer en række følelsesmæssige chok, som umuliggør enhver modstand. Det sprog, der analyseres, er tilsyneladende at forstå som små doser af arsenik, der forurener og sætter kritikken ud af kraft".

Den ansatte skal altså i grunden blot stille sig til rådighed for arbejdsmarkedet og ellers tie og dermed ikke blot 'sælge sig selv', men sælge ud af sig selv med identitets- og selvfølelsestab til følge.

Denne anmelder skal ikke lægge skjul på, at også han anser den i bogen fremstillede samfundsmæssige udviklings- og aktuelle tendens for at være betydelig, hvis ikke fremherskende.

Bogen er en velunderbygget debatbog, hvis polemiske spids entydigt er rettet imod neoliberalismen:

"Den (dvs. neoliberalismen; pf) udøver en permanent form for psykisk vold, der producerer følelser af utilstrækkelighed, usikkerhed og frygt".

Herimod har Willig med denne bog til hensigt "... at igangsætte eller initiere en ny form for refleksion, hvor vi med Ulrich Becks ord siger 'Stop!'"

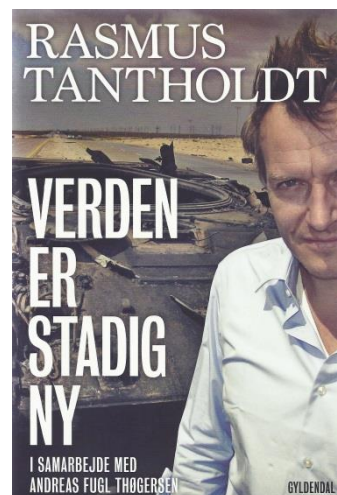
Til slut en kritik: man kunne have ønsket, at svarene på de ansattes kritik var sat ind i en kontekst, fx: hvad gik kritikken i grunden på? hvordan blev den fremsat? hvornår (til julefrokosten?)? Men bortset fra det, forekommer Willigs analyser og diagnose hovedsageligt meget plausible.

Poul Ferland
poulferland8@gmail.com

Rasmus Tantholdt og historien

RASMUS TANTHOLDT, i samarbejde med ANDREAS FUGL THØGERSEN:
"Verden er stadig ny". Gyldendal 2015. 377 sider. 300 kr.

Tantholdt er en af de journalister der rejser verden rundt for at tilfredsstille en tilsyneladende umættelig efterspørgsel efter menneskelig ulykke på tv. Hvorfor denne efterspørgsel eksisterer, er der ikke tid eller sted til at tage op her, og det er da heller ikke et spørgsmål som Tantholdt beskæftiger sig med. Det er noget han tager for givet, og som han kan identificere sig med. Et enkelt sted (s. 29) taler han om "død til aftenkaffen", men man må formode at han ikke tænker på sine egne reportager i den forbindelse.

I betragtning af massemediernes betydning i det samfund vi lever i, er det naturligvis ikke uinteressant hvad en stjernejournalist tænker, og det giver bogen god mulighed for at finde ud af.

Den handler naturligvis om en række af de dramatiske begivenheder som Tantholdt har dækket, i Irak, Afghanistan, Libyen, Syrien osv., men den handler i mindst lige så høj grad om forfatteren som person, om hans tanker og overvejelser og ind imellem skrupler.

Historiefilosofisk interesserede kan konstatere at forfatteren betragter de konflikter og katastrofer han dækker, som "Historien", med stort H (s. 10). Det kunne ligne den traditionelle "konger og krige" opfattelse, men Tantholdt beskæftiger sig ikke meget med konger og andre beslutningstagere, men med de almindelige mennesker der rammes af katastroferne. Det er dem der ikke bare er "historier", men selve "Historien".

Journalistens rolle er at finde frem til og videreformidle sandheden, uanset hvad. Det betyder blandt andet at man ikke tager parti, heller ikke hvis ens eget land er den del af konflikten. Det giver forfatteren nogle skrupler undervejs, men mest fordi det kommer til at gå ud over enkeltpersoner, f.eks. den danske soldat der kom til at dræbe en kammerat i Irak (afsløret af Tantholdt), eller de danske soldater i Afghanistan der stod til bebrejdelser fra velmenende danskere derhjemme fordi de under et angreb på Taleban havde benyttet uhøvisk og måske endda racistisk sprogbrug (refereret af Tantholdt).

Tantholdt er helt kompromisløs når det gælder om at finde sandheden i en konkret sag, men han er tilsyneladende blind for at udvalget af sager han tager op, kan have betydning, altså at man, populært sagt, kan fortælle en løgn med lutter sandheder. I en konflikt hvor den ene part tilhører "det åbne samfund" og den anden part er lukket, men samtidig virtuos i omgangen med vestlige medier, kan det som bekendt give den "åbne" part vanskeligheder, som amerikanerne erfarede i Vietnam.

Bogen er ovevejende bygget kronologisk op, men der er mange spring frem og tilbage, og ind imellem er der indhold af helt personlig karakter, for eksempel om forfatterens barndom og familie. Vi får en masse at vide om journalistens arbejdsforhold i konfliktområderne, og vi træffer også en del ofre. Derimod ser forfatteren det ikke som sin opgave at oplyse om baggrunden for de forskellige konflikter. Læseren efterlades derfor med en følelse af at borgerkrige, statsopløsning og terror nærmest opstår uforklarligt, ligesom epidemier eller tsunamier. Mellem linjerne fremgår det naturligvis somme tider at det er amerikanernes skyld det hele, det er vel det vi har dem til.

Axel Moos

Churchills unge år

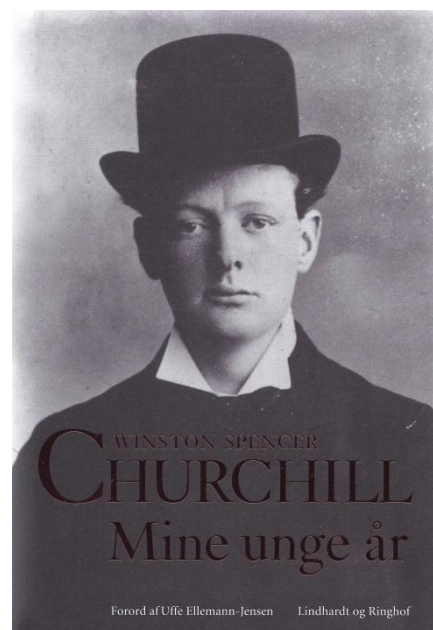
WINSTON CHURCHILL: "*Mine unge år*". Lindhardt og Ringhof 2016. 400 sider, illustreret i sort-hvid, 250 kr.

Winston Churchill behøver ingen nærmere præsentation. Han er en af de mest markante skikkelser i verdenshistorien, og hans personlige og politiske liv er gennem årene blevet undersøgt i detaljer og nyder fortsat forskernes interesse. Det er især hans indsats under Anden Verdenskrig, som mange forbinder med Churchill, men at han også kunne andre ting fremgår af genudgivelsen af hans ungdomserindringer fra 1930.

My Early Life, som er bogens originaltitel, blev påbegyndt i sommeren 1928 og udgivet i oktober 1930. Churchill lagde aldrig skjul på, at han først og fremmest skrev sine mange værker af økonomiske årsager, og efter at have tabt en stor del af sin formue ved børskrakket i 1929 havde han for alvor brug for at skrive sig ud af krisen. Erindringsværket slog heldigvis an hos de engelske læsere og blev efterfølgende oversat til 13 sprog, herunder til dansk af Arne Stevns i 1931. Det er denne autoriserede oversættelse, som forlaget Lindhardt og Ringhof anvender i en opdateret udgave med et forord af tidligere udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen og en kort introduktion af Niels Bjerre fra *The International Churchill Society*.

I *Mine unge år* fortæller Churchill levende og underholdende om opvæksten i det engelske aristokrati og om årene på kostskolen Harrow og officersskolen Sandhurst. Men det er især tiden i Sydafrika, som bliver udførligt beskrevet. I 1899 ankommer Churchill som korrespondent for at skrive om den brutale krig mod boerne. To uger senere bliver han taget til fange, men under dramatiske omstændigheder lykkes det ham at flygte. Da han efterfølgende vender hjem til England, er han mediernes darling og kan begynde sin politiske karriere.

Churchill var en stor politiker. At han også var en glimrende forfatter, kan man få bekræftet ved at (gen)læse hans erindringsbog, der er skrevet med en til tider humoristisk ligefremhed, men også indeholder maleriske og næsten skønlitterære beskrivelser, for eksempel af optakten til Omdurman-slaget. På et tidspunkt skriver Churchill om sit eneste forsøg på at skrive en roman: "Jeg har altid på det bestemteste rådet mine venner fra at læse den." Dette råd gælder ikke denne bog.

Jeppe Bæk Meier

Fin Boris Johnson-biografi om Churchill

BORIS JOHNSON: *Churchill-faktoren. Hvordan én mand skrev historie.* Lindhardt & Ringhof 2016. 432 sider, 300 kr.

Boris Johnson – enfant terrible i det 21. århundredes engelske politik: tidligere London-borgmester og Storbritanniens nuværende udenrigsminister – udgav i 2014 denne Winston Churchill-biografi. Den danske udgave kom her i foråret, mens Johnson var den centrale skikkelse i Brexit-kampagnen.

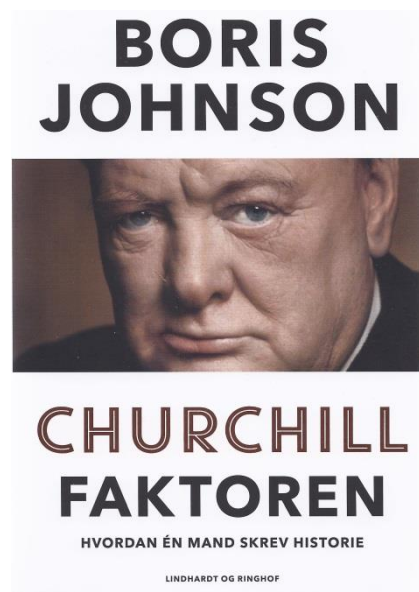
Churchill-faktoren er et bestillingsarbejde, udgivet for at markere 50-året for Churchills død i 1965. Boris Johnsons baggrund for at skrive bogen er, at han dels er konservativ politiker, dels har arbejdet som – stærkt forkættet - journalist.

Hvis ikke jeg skulle have anmeldt bogen, er jeg ret sikker på, at jeg havde stoppet læsningen efter indledningen, *En hund ved navn Churchill*. Udover at Johnson allerede her fyrer en række af de mest markante Churchill-anekdoter af, bruger han indledningen til at fremlægge sit historiesyn, som essentielt går på "at ét menneske kan gøre hele forskellen". I forlængelse heraf får vi at vide, at Churchill "... reddede vor civilisation (...) Churchill var afgørende for oprindelsen til velfærdsstaten i begyndelsen af 1900-tallet (...) Han opfandt RAF og kampvognen og var altafgørende for indsatsen – og Storbritanniens endelige sejr – i Første Verdenskrig (...) og han påvirkede frem for alt historiens gang i 1940" (s. 13). Sådan!

Men jeg var jo – heldigvis - tvunget til at læse videre. Heldigvis, fordi bogen faktisk er en fornøjelse at læse. *Churchill-faktoren* er frem for alt en meget velskrevet biografi. Den er bygget tematisk op, således at én Churchill-faktor tages op i hvert kapitel. Journalisten Boris Johnson mærker man primært i indledningerne til de enkelte kapitler, hvor han kommer med en konkret situation fra Churchills liv, et citat af ham eller en af Johnsons egne oplevelser, som han så sætter i relation til Churchill. Det gør han ofte både spændende og elegant, ligesom han med stor omhu afslutter hvert kapitel med at lægge op til næste kapitels emne eller tema.

Boris Johnson overvurderer helt sikkert Churchills historiske betydning. Lad mig eksempelvis pege på at Churchill, - der i begyndelsen af Første Verdenskrig var flådeminister, indtil han blev afsat i slutningen af 1914, og først i juli 1917 trådte han igen ind i regeringen som rustningsminister - af Johnson tillægges en afgørende betydning for Vestmagternes sejr (eller som i citatet ovenfor: "*Storbritanniens endelige sejr*"). Men i forbindelse med Anden Verdenskrig er han alene som premierminister ifølge Johnson den helt afgørende faktor i den britiske krigsindsats. Her omtales andre ministre stort set ikke.

Men når det er sagt, må man indrømme, at Winston Churchill fylder meget i det 20. århundredes politiske, militære og kulturelle historie. Han var medlem af Parlamentet i 62 år, minister i 21 år - heraf premierminister i ni. Han var en myreflittig skribent som skrev både historiske værker, biografier og fiktion, ligesom han var en overordentlig dygtig og velbetalt journalist. Kvaliteten af hans værker er høj, selv om han i 1953 var en omdiskuteret modtager af Nobelprisen i litteratur.

Boris Johnsons formidling af Churchills virke er grundlæggende positiv – han beundrer ham – men han refererer samtidig omhyggeligt Churchill-kritikernes synspunkter. Fx i kapitlet om Churchill som den britiske velfærdsstats godfather, giver Johnson en række citater og argumenter for, at Churchill bare var ”*lidt af en reaktionær gammel elitist*”. Herefter fremlægger han sit personlige synspunkt baseret på såvel fakta og citater som hans egne analyser og refleksioner, og han slutter af med en diskussion.

Læseren får på den måde et stærkt indtryk af, hvor omdiskuteret en politisk personlighed Churchill er – og altid har været. Men læseren bliver også i stand til at indgå i en diskussion med Boris Johnsons fremstilling. Og så har Boris Johnson overskud til at være kritisk over for Churchills meriter. Det gælder især Churchills indsats efter 1945 - i kapitlerne med de ironiske titler ”Sådan vandt han den kolde krig” og ”Skaberens af det moderne Mellemøsten”. Især i det sidste kapitel har Johnson et skarpt blik for, at Churchill i høj grad har været ”med til at skabe verdens største politiske katastrofezone”.

I kapitlet ”At spille roulette med historien” gennemgår Boris Johnson faktisk ”*den uhyggelige række af katastrofer*”, som Churchill angiveligt var ansvarlig for. Det drejer sig om ikke færre end syv, som Boris Johnson redegør for, og hver katastrofe får afslutningsvis en karakter fra 1 til 10 som henholdsvis fiasko-faktor og Churchill-faktor. Det bliver måske nok lidt plat (dog ret pædagogisk); men det vidner om, at Johnson bestemt ikke er ukritisk over Winnie.

Bogen er både relevant og underholdende læsning. Men den er nok vanskelig at anvende i undervisningssammenhæng.

Henrik Bonne Larsen

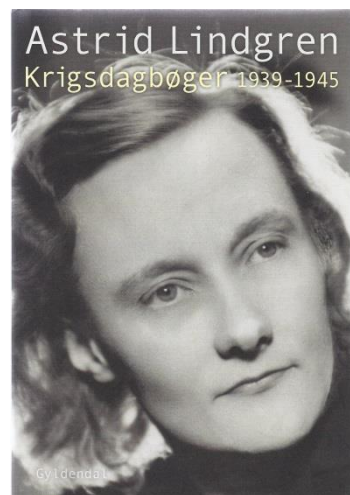
Hvad vasketøjskurven gemte

ASTRID LINDGREN: ”*Krigsdagbøger 1939-1945*”. 368 sider. Indbundet med smudsomslag. Gyldendal 2016. 350 kr.

Frem til den verdensberømte forfatterindes død i 2013 befandt hendes 17 dagbøger fra krigsårene sig i hendes hjem i Stockholm. De er nu uredigerede gjort tilgængelige for hele verden sammen med en del privatfotos stillet til rådighed af Astrid Lindgrens datter Karin Nyman. Dagbøgernes fulde tekst samt hovedparten af de indklippede udklip er afbildet sammen med diverse for- og efterord. Alt i alt er der tale om en udgivelse efter historikernes hoved.

Her er den ægte vare, selvom vi ikke ved, om hun skrev notitserne frisk fra fad, eller om de hen ad vejen blev filteret og med hendes nydelige håndskrift bevaret for eftertiden. Under alle omstændigheder er det muligt at tegne et meget tydeligt billede af, hvordan verdenskrigen oplevedes af en ung kvinde med to børn langt væk fra begivenhedernes centrum.

Da Pippi Langstrømpes mor har givet mig og mine børn store oplevelser skal hendes dagbøger ud, men var hun ikke et verdensikon var det nok tvivlsomt, om hendes refleksioner som husmor i det neutrale Sverige 1939-45 kunne bære en publicering. I næsten hele perioden havde Astrid Lindgren foruden de hjemlige

sysler også et job i den svenske brevcensur, hvilket gav hende adgang til at erhverve et meget mere dybtgående kendskab til begivenhederne end det, som den kontrollerede presse gav hende mulighed for, og man må konkludere, at selvom der var krig, folk levede i morderiske nazistiske eller kommunistiske diktaturer, så kom der informationer ud om det virkelige liv i landene under totalitærens åg.

Dagbøgerne rummer nogle af hendes udsnuglede afskrifter af udsnuglede breve fanget i brevcensuren, og sådanne "ulovligheder" glæder naturligvis altid historikerne, men ikke arbejdsgivere, men samlet set bringer dagbøgerne intet nyt ud over at præsentere forfatterindens værdier og holdninger. Alligevel er der noget i dem.

Efter min opfattelse er hendes børnebøger blevet verdenseje, fordi de både er interessante for børn og voksne. Hendes forfatterskab viser en menneskeklogskab ud over det sædvanlige, og jeg må endnu engang kaste mig i gruset foran hende, da krigsdagbøgerne også viser klogskab ud over det normale i samtiden. I bagklogskabens klare lys er alting nemt, men hun gennemskuede allerede dengang løgnet og propagandaen. Godt gået af en svensk husmor uden en længerevarende uddannelse.

Som historiker kan man nogle steder ønske at korrigere hendes oplysninger og konklusioner - hun rammer ikke plet vedrørende udviklingen i Danmark April-August 1943 - men hun tror fuld og fast på oplysningerne om nazisternes industrielle udryddelse af jøderne, som publiceredes i svenske aviser og i bøger. Oplysningerne var i substansen rigtige, selvom detaljerne ikke altid svarede til virkeligheden. Hendes vurdering af, hvad Stalins Sovjet stod for og kunne finde på, er - set i lyset af, hvad vi ved i dag - imponerende.

Krigsdagbøgerne er behageligt fri for God Morgen Danmarks speciale: Følelser. Manden vil skilles men formuleres med, at vi har et problem. Problemet er løst. Børnene omtales meget, manden som var formand for det svenske FDM også, men det er en kvinde fra det kolde nord, som skriver. Man griner ikke, når man læser hendes bog, men bliver i stedet lidt småsulten, da hun ofte beskriver indholdet af de middage, som familien indtager i perioden. Næsten lukulliske.

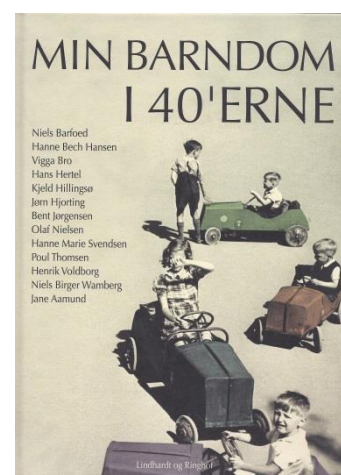
Jeg læste bogen med interesse og følte mig i godt selskab, men bogen er efter min opfattelse for en udvalgt skare, som nyder, at hun var langt fremme i køen, da klogskaben blev delt ud.

Klavs Verholt

De kendte – før de blev kendte

DORTE EINARSSON (red.): *"Min barndom i 40'erne"*. 256 sider, 300 kr. 2014 og *"Min barndom i 50'erne"*. 208 sider, 300 kr. 2015. Lindhardt og Ringhof.

Bøgerne indeholder hhv. 13 og 12 korte beretninger, typisk ca. 16-18 sider, skrevet af kendte danskere, om deres barndom. De er skrevet af personer selv og med beskeden styring fra forlagets side. De er således ret forskellige i struktur og stil, nogle nøgternt og kronologisk beskrivende, andre mere kunstneriske, men gennemgående letlæste og underholdende. Bøgernes udstyr er ret flot, med stift bind og tykt papir.

Bøgerne er skrevet for det brede publikum, og forlaget har vel en berettiget forventning om at den udbredte interesse for kendte mennesker og deres interessante liv skulle kunne sikre afsætningen. Man har ikke lovet os en kildesamling til historieundervisningen, Hvis nogen vil bruge dem på den måde, er der i hvert fald et par ting man bør gøre sig klart.

Alene bøgernes titler siger en del: "Min barndom..." – altså ikke f.eks. blot "Barndom" – viser at bøgerne er personcentrerede, at de skal sige noget om lige præcis det og det kendte menneske, ikke om hvordan det i det hele taget var at være barn i 40'erne og 50'erne.

Udvalget af "kendte" er ret snævert, selv blandt "kendte". Der er ingen med fra den økonomiske elite og ingen fra adelen eller kongehuset. Der er i begrænset omfang politikere med (3 stk.), men den helt dominerende gruppe er humanistiske (ikke natur- eller samfundsvidenskabelige) intellektuelle samt personer fra medierne og underholdningsindustrien. Gruppen som helhed kunne ligne en forlagsledelses personlige netværk. Udvalget har den fordel at de fleste af personerne er gode til at skrive, men deres barndom kan næppe betragtes som typisk for danske børn i den omhandlede periode.

For det første tilhører deres barndoms miljø en noget højere socialgruppe end gennemsnittet – med enkelte signifikante undtagelser. For det andet må det give et andet syn på ens barndom at man har haft succes i livet, er blevet "kendt", end hvis det modsatte har været tilfældet, og for det tredje er der by/land fordelingen. Helt op til slutningen af 1950'erne boede halvdelen af danskerne i landkommuner, men af de i alt 25 berettere har næsten ingen haft en opvækst på landet; her er Gretelise Holm i en voldsom kontrast til de øvrige.

Nogle erfaringer vil naturligvis være generelle, uanset hvad. Redaktøren peger selv på kønsopdelingen, drenges og pigers forskellige verdener, på børnenes selvorganiserede leg, disciplin og fysik afstraffelse i skolen, den endnu fuldtidskrævende husmoderrolle osv. Nogle af bidragerne nævner volden blandt børnene, bander og nådesløs mobning. Kjeld Hillingsø undskylder ligefrem at han skriver om sådan noget – føler han en forventning om at han burde have glemt den slags? Hvis nogen savner en korrektion af forestillingen om de gode, gamle dage og om barndommens lykkeland, eller savner børnenes selvorganisering, kan jeg stærkt anbefale Hillingsø's eller Charlotte Strandgaards indlæg.

Ikke bare den teknologiske og økonomiske udvikling er gået stærkt siden 1950'erne. De sociale og kulturelle forhold har udviklet sig i en grad så at det er svært for et ungt menneske af i dag at forstå, og endnu vanskeligere at føle, hvordan det var. Erindringsbøger som de foreliggende kan sikkert hjælpe til en vis grad, gode film kan vel også. Jeg brugte en overgang en iransk film, "Hvor er min vens hus", til formålet. Min barndom i 1950'erne lignede mere en iransk drengs barndom i dag end en dansk drengs i dag.

Axel Moos

Krigens konsekvenser

CLAES JOHANSEN: *"Krigens konsekvenser – Anden Verdenskrig i dansk og finsk historiekultur"*. Turbine 2016. 328 sider, 300 kr.

Det kommer vel næppe som nogen overraskelse, at besættelsestiden og Anden Verdenskrig fortsat er en af de mest populære historiske perioder. Enhver boghandler med respekt for sig selv kan uden det store besvær fremvise et par hyldemeter af både danske og udenlandske forfattere og der er intet, der tyder på, at interessen fra hverken forlag eller læsere vil aftage foreløbigt. Som læser og underviser kan man derfor med god ret spørge sig selv om en udgivelse omkring Anden Verdenskrig igennem sit emne, sit fokus, sine kilder eller andet bibringer noget nyt i forhold til det allerede eksisterende eller om man bør bruge sine spareskillinger og sin tid på en anden af de mange udgivelser. Så hvor står læseren og underviseren så med denne bog?

Spørgsmålet lader sig kun vanskeligt besvare, for denne bog er faktisk ret usædvanlig på en række områder. Først og fremmest har forfatteren Claes Johansen valgt at opdele bogen i tre sæt af essays, hvor emne og fokus er forskelligt, men alligevel hænger sammen. Dette må siges at være dristigt, da der jongleres med meget forskellige bolde, som bl.a. indeholder både traditionelle faghistoriske indlæg om Danmark og Finland under besættelsen, kommentarer til den politiske kultur og debat i primært de to lande, litteraturanalyse af en række danske, svenske og finske skønlitterære værker omkring krigen, krigsfiktion som udtryk for historiekulturen (bl.a. med brug af Kim Leines *Afgrunden* fra 2015) og i bogens sidste del forfatterens egen skønlitterære novelle. Der er med andre ord tale om en bog, som indeholder en række forskellige genrer, indgangsvinkler og nedslagspunkter, som overordnet set kan samles under en historiekulturel – og litteraturanalytisk paraply. Det centrale er derfor, om det lykkedes for jongløren at holde disse bolde i luften og for at blive i den metafor, hvorvidt nummeret bibringer forestillingen en styrke, som ellers ikke ville komme frem i et mere traditionelt nummer. Svaret herpå er, at jonglørnummeret overordnet set lykkes, men at ikke alle bolde gribes lige elegant.

Et eksempel på det første – altså på at nummeret lykkes og at bolde gribes elegant, findes i bogens første del, hvor fokus primært er på besættelsestidens Danmark og på den indvirkning, som begivenhederne under besættelsen har haft på Danmark og danskerne efterfølgende. Her formår Claes Johansen på elegant vis at koble begivenhederne omkring den 9. april med en drøftelse, hvor kildebrug anvendes som indgangsvinkel til en diskussion af tyske motiver, tabstal, militære og politiske traumer i besættelsestidens – og efterkrigstidens Danmark.

Tilsvarende findes der rigtigt gode indfaldsvinkler i bogens anden og tredje del på, hvordan en historisk bevidst litteraturkritik på meget fin vis kan bidrage til at blotlægge dybe kulturelle traumer og træk i en ellers overordnet national fortælling. Netop her formår Claes Johansen at bidrage med et komparativt svensk-finsk element, som på fin vis supplerer dansk forskning som f.eks. Claus Bryld og Anette Warrings værk *"Besættelsestiden som kollektiv erindring"*.

Som eksempler på bolde, som gribes mindre elegant kan bl.a. nævnes forfatterens kommentarer til debatten på den politiske højre- og venstrefløj i efterkrigstidens Danmark. Her fremdrages episoder af oftest anekdotisk karakter fra forfatterens eget liv som eksempler på samtidens politiske og militære debat. Det står naturligvis forfatteren frit for at gøre dette, men det virker desværre ikke altid overbevisende og til tider ude af kontekst med den overordnede fortælling. Tilsvarende bevirker de mange bolde som Claes Johansen har i luften muligvis også, at nogle af de udvalgte emner behandles mindre overbevisende og at de fremførte konklusioner derfor er mindre valide. Dette gælder f.eks. problematikken om våben til modstandsbevægelsen – den såkaldt skæve våbenfordeling. Her kunne forfatteren med fordel have inddraget andre elementer, som er påvist i både ny og ældre forskning såsom betydningen af afstande fra nedkastningsområderne til København, BOPA og HD's stigende behov for våben over tid og den de facto endelige fordeling af våben i forhold til K-udvalgets bestemmelser i sin oprindelige vurdering. Dette udgjorde også vigtige elementer for forståelsen af, hvorfor nogle modstandsfolk i København følte sig ladt i stikken, manglede våben og mistede kammerater, samtidigt med, at andre grupper fik betragtelige våbenleverancer.

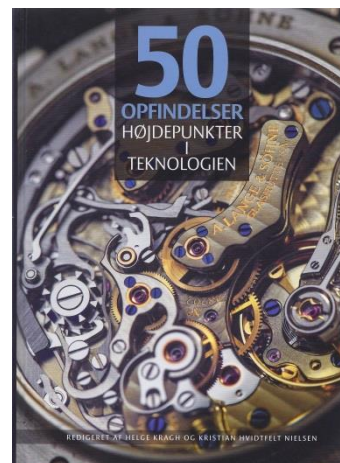
På trods af disse mindre overbevisende elementer formår Claes Johansen dog overordnet set at give et solidt bud på krigens konsekvenser. Der er tale om et absolut læseværdigt og utraditionelt indlæg, som ikke mindst i kraft af sin komparative vinkel med Finland og Sverige bidrager med mange gode og fornyende tanker. Som underviser vil bogens litteraturanalytiske afsnit være oplagte til komparative analyser af samtidig og nutidig krigslitteratur, samtidigt med at forfatterens indgangsvinkler kan danne grundlag for drøftelser af historiekultur og tjene som eksempler på utraditionelle veje til tolkning af historien.

Martin Cleemann Rasmussen

Opfindelser

HELGE KRAGH OG KRISTIAN HVIDTFELT NIELSEN (red.): "50 opfindelser: Højdepunkter i teknologien". Aarhus Universitetsforlag, 2015. 348 sider. 350 kr.

"50 opfindelser: Højdepunkter i teknologien" er tredje udgave i en serie af bøger fra Aarhus Universitetsforlag, som iflg. forlaget selv er "kulturbærende og kanonpræget". Forud for denne udgave er kommet "50 opdagelser: Højdepunkter i naturvidenskaben" og "50 ideer: der ændrede verden". Der er planlagt lignende udgivelser om centrale arkæologiske fund, centrale værker inden for kunst og centrale historiske begivenheder, alle organiseret efter princippet om lige netop det magiske 50-tal.

Ifølge bogens forord er det "et væsentligt kriterium for valget af bogens opfindelser ... at de har fået værdi for marked og samfund". Det er måske ikke så overraskende, og det ville unægtelig have været meget

overraskende – men på den anden side grænseoverskridende interessant – hvis forlaget havde valgt ikke at fravælge ”at fortælle om opfindelser, der ikke er blevet til noget eller ikke har fået betydning”.

Bogen er skrevet af et forfatterkollektiv på 7 forskere med tilknytning til Aarhus Universitet, og de giver på lidt over 300 sider 6-siders redegørelser for de valgte 50 opfindelser. Illustrationsdelen er omfattende, så tekstdelen fylder vel – slag på tasken – 4 sider. Bogen er opbygget efter et kronologisk princip, så man starter med papyrus og papir, pyramiderne og de romerske akvædukter, fortsætter over vandmøllen, krudtet og det mekaniske ur for gennem mange centrale opfindelser af helt afgørende betydning at ende med de helt moderne og angstprovokerende opfindelser, hvor vi endnu ikke kender konsekvenserne: internettet, bioteknologien og nanoteknologien. Bogen sluttet af med et efterskrift, hvori der diskuteres de teknologiske opfinders indflydelse på historiens gang. Herefter følger et billedregister, et navnerregister, en kort omtale af bogens forfattere samt endelig en tidstavle, hvor afgørende opfindelser placeres kronologisk.

De enkelte afsnit giver en redegørelse for opfindelsens baggrund, helt tilbage fra den oprindeligt ”skøre” idé, over de markedsmæssige og økonomiske bevæggrunde til at videreudvikle idéen og frem til den praktiske anvendelse og dens konsekvenser for samfundet. Kanonidéen er god og kan inspirere mange unge mennesker, der er nysgerrige over, hvad det er for en verden, de uforvarende er kommet ind i. Det historiske perspektiv inviterer til refleksioner over vor egen nutidige verdens foreløbighed og skrøbelighed. Der er rigtig mange øjenåbnere undervejs, som f.eks. køleskabets åbenbare betydning for vores indkøbsvaner og supermarkedernes opkomst, krigens betydning for udviklingen af ny teknologi, det danske vindmølleeventyrs baggrund tilbage i 1800-tallet. Morsom er også invitationen til at overveje, hvad der ville ske med vores verden, hvis elektriciteten pludselig ophørte.

Al mulig respekt for idéen og dens gennemførelse. Men de enkelte artikler er korte og redegørende og kan vel heller ikke være andet, formen taget i betragtning. Som oftest slutter artiklerne med en kort vurdering af den pågældende opfindelses betydning, men nogen analyse er der sjældent tale om. I afsnittet om olie sluttet af med følgende vurdering: ”Olie har bidraget til vækst og velstand i store dele af verden ... Olie har ... forstærket repressive regimer og ledt til endnu større ulighed og elendighed.” Dette er en ren påstand – givetvis sand – men der savnes analytisk argumentation. I afsnittet om farvestoffer, hvor opfindelsen af syntetiske stoffer af slagsen omtales, forstår man udmærket de katastrofale økonomiske konsekvenser for de franske bønder, der dyrkede krappødt, og for de indiske, der dyrkede indigo. Men omtalen er uden dokumentation af nogen art. Det er som sagt forståeligt, bogens sigte og udformning taget i betragtning, men det gør på den anden side, at artiklerne ikke rigtig er anvendelige i en gymnasiesammenhæng. Dette sagt, da anmeldelsen jo er henvendt til historielærere i gymnasiet. Er der et afsnit som kan bruges, hvis der klippes lidt i det, så er det afsnittet ”Efterskrift: Opfindelsernes verden”. Her struktureres en diskussion om teknologiens betydning for samfundsudviklingen, og en debat mellem ”teknologisk determinisme” og ”socialkonstruktivisme” sættes op. Her kunne man meget vel som en øvelse i analytisk argumentation bede elever om at argumentere helt konkret for de forskellige synspunkter og med udgangspunkt i en helt konkret opfindelse.

Til sidst kan man jo overveje, hvorfor et universitetsforlag giver sig i kast med at udsende denne populærvidenskabelige serie. Formen i sig selv gør bogen til en bog om alt og intet. Er det for at skabe omsætning til finansiering af andre udgivelser, eller har det et idealistisk folkeoplysende sigte?

Bogen selv er stor og tung. Der er tale om hardcoveromslag, formatet er 20x28 og den er lidt over 3 cm. tyk. Det er en ret så tung bog, så den er vel beregnet til at blive læst hjemme i lænestolen og i øvrigt se godt ud i reolen.

Sten Jacobsen

”Det er jo kun bobler og skrattende kar”

VINCENT F. HENDRICKS: *”Spræng boblen. Sådan bevarer du fornuften i en ufornuftig verden”*. Gyldendal 2016. 179 sider. 200 kr. (vejl.)

Overskriften, der er en linje taget fra en strofe i Thomas Kingos salme ”Far, verden, far vel” fra 1681, rinder en i hu, når man læser filosoffen og lederen af Center for Information og Boblestudier, Vincent Hendricks', bog.

For nok er Hendricks ikke så pessimistisk på kulturens endsige på verdens vegne, som Kingo var det, der jo bød verden ”Farvel!” til fordel for et hinsidigt liv ”i Abrahams skød”. Fordærlige og forkastelige bobler ser han dog alle steder – der er 'onlinebobler', 'statusbobler', 'mobbebobler', 'politiske bobler', 'nyhedsbobler' og 'videnskabsbobler' foruden bobler i den finansielle verden, fra hvilken begrebet vel stammer – så man nærmest skulle tro, at alverdens aktuelle onder bestod i bobler – og sådan var det jo faktisk, at Kingo så (den for ham immervæk helt igennem slette) verden.

Med valget af overskrift har jeg også villet antyde, at der med bogen ikke er så meget nyt under solen; de, menneskers og samfunds, aktuelle dårligheder og fejl, som bogen taler om, synes ikke at bibringe væsentlig ny viden om hverken mennesker eller samfund, heller ikke selv om forfatteren hævder, at ikke mindst de sociale medier forstærker og forøger elenden.

Bobler handler, det siger ordet selv, om noget, der pustes eller er pustet eller har været pustet op – i overført forstand oftest kunstigt, forlorent, falsk. Således også hos Hendricks. Allerede i min gymnasietid omkring 1970 blev fænomenet 'blow up' imidlertid kendt i en større almenhed takket være en engelsk film med netop den titel, der drejede sig om pressens pusten en ikke-nyhed op til en nyhed af enorm dimension og rækkevidde.

Et andet eksempel på den tilbagevendende oplevelse af déjà-vu, som bogen fremkalder, kan hentes på side 52:

”(...) pluralistisk ignorance henviser til betingelser, under hvilke det er legitimt for alle at forblive uvidende, så længe alle andre også er det”.

Ved vi ikke allerede det fra H.C. Andersens ”Kejserens nye klæder”?

”Jeg likes, altså er jeg”, hedder det med en omskrivning af Descartes' ”jeg tænker, altså er jeg”. Allerede Jean-Paul Sartre talte imidlertid om at være i de andres blik; kun hvis og i den grad de andre er opmærksomme på én, er man til. Samme eksistentielle eller socialpsykologiske tendens har Hendricks altså

øje på endnu i dag, og den kan der da også stadig være noget om – og det er bestemt slemt nok –, det ved vi godt. Enerådende er den tendens dog næppe.

Man kan også stille det spørgsmål, om bogens paralleller holder - er det således samme boblemekanisme, der gør sig gældende for den, der vil gøre sig interessant på Facebook, som for de finansfolk, der vil tale aktier kunstigt op i værdi? Det kan være svært at se.

Facebook og andre sociale medier anser Hendricks bl.a. for overfladiske. Jeg må for mit eget vedkommende sige, at Facebook for mig ikke primært er et erkendelsesmedie, selv om det i nogle tilfælde bestemt også kan være det. Facebook er ikke videnskab eller filosofi, men vel som oftest noget andet, men det synes ikke at være Hendricks' opfattelse. Ikke desto mindre kan Hendricks' husråd til ikke mindst brugere af de sociale medier da være ganske anvendelige; de kan koges ned til følgende: undersøg sagerne og tænk dig om, inden du går til tastaturet.

Det mest oplysningsmættede kapitel handler om 'videnskabsbobler', og man kunne godt ønske, at forfatteren i fremtiden ville skrive en bog, hvori han udelukkende havde den slags 'bobler' som tema. I nærværende bog skriver Hendricks' fx interessevækkende:

”Enhver forsker eller politiker kan individuelt godt være i tvivl om de meritter eller forklaringsmæssige løfter, et bestemt forskningsprogram har aflagt, men samtidig fejlagtigt tro, at alle andre er overbevist om programmets soliditet. Kollektivt kommer vidensmiljøet til at abonnere på forskningsprogrammet med dertil hørende forskningsstøtte eller belønning til forskeres citationspræstationer – hvor mange gange den enkelte forskers videnskabelige arbejder citeres af andre”.

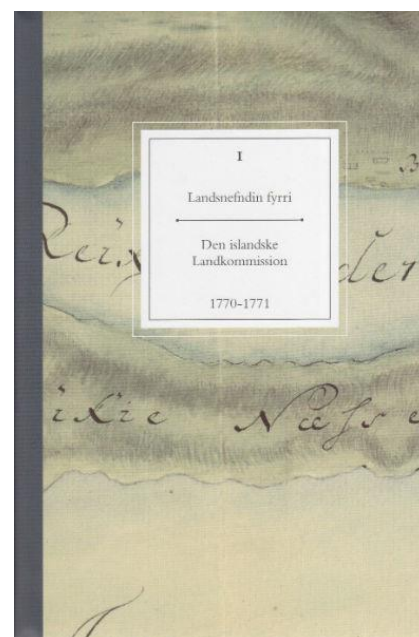
Poul Ferland
poulferland8@gmail.com

**Her paa vilde vii [...] tilbede os de samtlige gode herrers behagelige svar.
Første bind af en kildesamling om dansk-islandske forhold under enevælden.**

HREFNA RÓBERTSDÓTTIR & JÓHANNA Þ. GUÐMUNDSDÓTTIR: *”Den islandske landkommission 1770—1771. I – Breve fra almuen”*. Islands nationalarkiv, Rigsarkivet og Islands historiske forening: Reykjavík (2016):

I et fuldvoksent bind på knap 800 sider præsenteres vi for det første afkast af dette dansk-islandske projekt; et projekt, der potentielt er vigtigt ikke kun for islandsk, men også for dansk historieforskning. Projektet går i al sin enkelthed ud på at udgive samtlige de dokumenter, der findes i bevaret efter den såkaldte ‘Første Landkommission fra årene 1770—1771.’

I løbet af 1700tallet nedsatte den danske administration tre kommissioner, der skulle undersøge forholdene på Island, en fjern provins af det store rige. Formålet var på den baggrund af kommissionens arbejde at forbedre samfundsforholdene på øen. I grunden er ‘Den Første Landkommission’ i virkeligheden kommission nummer to, for allerede i begyndelsen af 1700tallet havde man haft den såkaldte Jordebogskommission, der bl.a. istandbragte den første folketælling på Island. Den følgende kommission i 1770—1771, der havde tre medlemmer, bliver derfor kaldt for ‘Den Første

Landkommission.’

Den Første Landkommissions arkivs 4200 håndskrevne sider giver et indblik i sjælden stor detalje i, hvordan enevældens administration arbejdede henimod slutningen af det 18. århundrede. Samtidig belyses Islands stilling i kongeriget, og således får man indblik i datidens forbindelser mellem moderland og kolonirigerne. Foruden for historikeren kan denne kildeudgivelse endvidere vise sig af interesse for sprogforskere.

Hele værket, *Den islandske Landkommission*, kommer til at fylde seks bind, som efter planen vil blive udgivet frem til 2018. Det følgende bind II skal komme allerede til efteråret 2016. Følgende bind er planlagt:

I	–	Breve fra almuen
II	–	Breve fra præster
III	–	Breve fra lavere embedsmænd
IV	–	Breve fra højere embedsmænd
V	–	Kommissionens protokoller og breve
VI	–	Kommissionens arbejdsrapporter

Udgivelsen er helt igennem tosproget, således at samtlige tekster findes på både dansk og islandsk. Brevene gengives, hvor de findes, i de datidige oversættelser, men er i de enkelte tilfælde, hvor oversættelser ikke findes, nyoversat til lejligheden. I det udkomne bind får vi dels indledning, et afsnit om regler for gengivelse af kilderne, dels får vi en del meget nyttigt materiale: Først og fremmest et fuldstændigt register over landskommissionens arkiv, to meget interessante essays (“Landkommissionen 1770—1771 og dens arbejde” og “Landkommissionens arkiv, brevskriverne, hjemsted og sociale status” af Jóhanna Þ. Guðmundsdóttir). De giver begge en meget nyttig første indføring i arkivet og beskrivelse af materialet fra et synspunkt.

Foran brevdelen aftrykkes Christian den Syvendes forordning ‘om en Landkommission på Island’ af 15. maj 1770. Selve brevdelen er ordnet sysselvis. Ved hvert enkelt brev er den islandske tekst altid givet først, derpå den danske tekst. Til sidst følger en række registre over kilder, forkortelser, personer og stednavne. At der findes et sagregister, må fremhæves, da det i særlig grad forøger nyten og tilgængeligheden af værket i det hele taget. Desuden findes en liste med ord- og begrebsforklaringer, der ikke er mindre nyttig som nøgle til mange svære og for de fleste ukendte ord i de gamle tekster, t. eks. ‘fiske’, ‘kogilde’ eller ‘fardage.’

I bindet er der indskudt 16 sider med faksimiler af nogle af bindets dokumenter på tykt fotopapir. Endvidere findes ved hvert syssel oversigt over området og de kommunale inddelinger (repperne), der eksisterede i det 18. århundrede. Endelig vil materialet blive gjort tilgængeligt på en dertil oprettet hjemmeside, så at man altid vil kunne tilgå originaldokumenterne i fotografisk form.

Stoffet er ordnet således, at vi i dette første bind, som undertitlen siger, begynder med samfundets laveste. Og det er i grunden hårdt at læse mange af brevene med deres beskrivelser af de frustrerende forhold og klager over fattigdom og bøndernes udnyttelse af almuen. Særlig skrap er linjen, der citeres på smudsomslagets bagside: “I sveiterne (paa oplandet) gaaer de til sine væve nøgne og blodige paa armene!”

Oversættelserne er fine og flyder let. Men de er da også for størstedelens vedkommende udført af Pétur Rasmussen, en erfaren oversætter.

Det er bestemt en interessant udgivelse, og den må afgjort tale til enhver, der beskæftiger sig med enten tiden, stedet, eller begge dele!

Johnny Lindholm